

Добровільний звіт
у сфері міжнародного
гуманітарного права

**Міністерство
оборони України**

**Добровільний звіт
у сфері міжнародного
гуманітарного права**

2024

ПЕРЕДМОВА	4
СКОРОЧЕННЯ	6
ВСТУП	8
I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ	12
1. Основні договори у сфері МГП, в яких Україна є стороною, та їх імплементація на національному рівні. Яка правова основа?	14
2. Державні органи України у сфері МГП. Яка роль Міністерства оборони України у них?	17
3. Недержавні організації у сфері МГП. Яка роль Товариства Червоного Хреста України?	21
II. СИСТЕМА МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ. КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ У СФЕРІ МГП	26
1. Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади. Яка роль?	28
2. Наказ Міністерства оборони України про застосування норм МГП в Збройних Силах України. Що це?	29
3. Юридична служба системи Міністерства оборони України. Яка її роль?	31
4. Інші служби системи Міністерства оборони України. Яка їх роль?	33
III. ЗАХИСТ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ТА ОБ'ЄКТІВ. ЗАКОНОДАВСТВО, ПОЛІТИКА ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	36
1. Цивільні особи	38
2. Журналісти	42
3. Жінки	45
4. Діти	49
5. Поранені та хворі комбатанти	56
6. Військовополонені	58
7. Культурні цінності	63
8. Школи та інші освітні заклади	66
9. Емблема Червоного Хреста	68
10. Тіла (останки) загиблих (померлих)	70
IV. ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ. ЗАКОНОДАВСТВО, ПОЛІТИКА ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	72
1. Особливі засоби ведення бойових дій. Як вони врегульовані?	74

2. Нові технології та МГП. Як вони пов'язані?	78
3. Юридична оцінка зброї відповідно до статті 36 Додаткового протоколу I. Що зроблено?	81
4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Чому це заборонений метод ведення бойових дій?	83

V. ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ ПРО МГП. ЗАКОНОДАВСТВО, ПОЛІТИКА ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

1. Система поширення знань про МГП. Як вона побудована?	88
2. Поширення знань про МГП у системі військової освіти. Як здійснюється?	91
3. Поширення знань про МГП у межах підвищення кваліфікації. Як здійснюється?	96
4. Поширення текстів Женевських конвенцій. Як здійснюється?	100
5. Сучасні засоби поширення знань про МГП. Які вони?	102
6. Співпраця з неурядовими організаціями. Хто вони?	104

VI. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ МГП. РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

1. Внутрішня система дотримання норм МГП. Як організована?	110
2. Система проведення службових розслідувань порушень норм МГП. Що робить Міністерство оборони України?	112
3. Забезпечення дотримання норм МГП через призму Кримінального кодексу України. Яка роль Міністерства оборони України?	114

ДОДАТОК. Список міжнародних договорів у сфері МГП, стороною у яких є Україна

118

Професор Герш Лаутерпахт писав, що “якщо міжнародне право, в певному сенсі, знаходиться у точці зникнення права, то право війни ... – у точці зникнення міжнародного права”. Як Міністр оборонного відомства, я глибоко переконаний, що право не має зникати під час війни. Навпаки, екстремальні умови стають остаточним випробуванням для правових зобов'язань, що так урочисто проголошуються в часи миру та процвітання, проте так часто, на жаль, забуваються в часи збройного конфлікту.

Ми не обирали шлях війни. Наша держава була джерелом миру в регіоні та у всьому світі майже четверть століття. Вона добровільно відмовилася від третього в світі ядерного арсеналу та охоче брала участь в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки. Україна взяла на себе широкі правові зобов'язання, що походять з Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них, а також ряду міжнародних угод про заборону чи обмеження щодо певних видів озброєння.

Наразі ми змушені захищати себе та цінності, що поважаємо, від безпрецедентної в Європі з часів Другої світової війни – збройної агресії російської федерації. Агресори вчинили і, на жаль, продовжують вчиняти на території України численні воєнні злочини. Однак вони не змогли змусити Сили оборони відійти від власних цінностей. Не зважаючи на масовий жах діянь ворога, ми продовжуємо поважати та заохочуємо інших поважати міжнародне гуманітарне право. Тому, я маю за честь представити цей Добровільний звіт, що є уособленням такої поваги.

Далеко не кожна держава може пишатися прозорістю звітування щодо імплементації та застосування норм міжнародного гуманітарного права. І вже точно, оборонне відомство жодної держави в світі не видавало Добровільний звіт під час збройного конфлікту, що загрожує існуванню нації.

Я щиро сподіваюся, що міжнародна спільнота сприйме та оцінить Добровільний звіт як знак відданості Міністерства оборони та України загалом спільним цінностям людства, а також як підтвердження необхідності підтримувати наближення перемоги права та справедливості в глобальному масштабі.

**Міністр оборони України
Рустем Умеров**

СКОРОЧЕННЯ

БЗВП		Базова загальновійськова підготовка
БпЛА		Безпілотні літальні апарати
ВСП		Військова служба правопорядку
Додатковий протокол I		Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року
ДССТ		Державна спеціальна служба транспорту
ЗСУ		Збройні Сили України
Координаційний штаб з прав дитини		Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану
Координаційний штаб щодо військовополонених		Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими
МАГАТЕ		Міжнародне агентство з атомної енергії
МГП		Міжнародне гуманітарне право
МЗК		Міжнародний збройний конфлікт
Міноборони		Міністерство оборони України
МКЧХ		Міжнародний Комітет Червоного Хреста
ММПЛУ ООН		Моніторингова Місія ООН з прав людини в Україні
Наказ ГК 73		Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022 "Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими Сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану"
Наказ Міноборони 164		Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

Наказ Міноборони 400		Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 400, 11.09.2004
Наказ НГШ 30		Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України "Щодо організації поширення знань про міжнародне гуманітарне право у Збройних Силах України" № 30, 11.03.1997
НІБ		Національне інформаційне бюро
НПД		Національний план дій
ОГП		Офіс Генерального прокурора
РБ ООН		Резолюції Ради Безпеки ООН
ТЧХУ		Товариство Червоного Хреста України
УГСПЛ		Українська Гельсінська спілка з прав людини
ЦВС		Цивільно-військове співробітництво
ШІ		Штучний інтелект
ЮНЕСКО		Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
DCAF		Женевський центр врядування у сфері сектору безпеки
EUMAM		Місія ЄС з надання військової допомоги Україні
SAG-U		Група безпекової допомоги – Україна

ВСТУП

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є останнім форпостом на захисті гуманності під час темних часів існування людства, під час збройних конфліктів. Великий обсяг зобов'язань, включаючи зобов'язання поважати МГП під час різних обставин, складають звичаєве право, що має дотримуватись усіма сторонами. Повага до МГП державою та її представниками з метою захисту людства може бути гарантована лише за умови належної імплементації зобов'язань у сфері МГП на національному рівні. Однак ні договірні, ні звичаєві норми МГП не зобов'язують державу звітувати про імплементацію МГП у власній правовій системі. Слідуючи нещодавно встановленій світовій практиці добровільного звітування щодо імплементації МГП¹, у Міністерстві оборони України (далі – Міноборони) прийняте рішення про підготовку Добровільного звіту у сфері міжнародного гуманітарного права (далі – Добровільний звіт) з огляду на таке.

У лютому 2014 року російська федерація незаконно окупувала Кримський півострів України (Автономну Республіку Крим)² і розпочала бойові дії на території східних областей України. З того часу Україна перебуває в стані міжнародного збройного конфлікту (далі – МЗК). Майже через десять років, 24 лютого 2022 року, російська федерація розпочала неспровоковане повномасштабне вторгнення на територію України, що призвело до нового етапу російсько-українського збройного конфлікту.

Існуючи у зазначених вище умовах, Україна та її державні органи, на жаль, володіють унікальним десятирічним досвідом комплексної та системної імплементації МГП у національне законодавство та державну політику. Більше того, жодна сучасна держава чи її збройні сили не мають практичного досвіду застосування МГП та поширення знань про нього під час МЗК такої інтенсивності, як Україна та її Збройні Сили. Тому, цей Добровільний Звіт включає не лише національне законодавство та державну політику, а й механізми, інструменти та кращі практики імплементації, дотримання та поширення знань про МГП в системі Міноборони.

→ Практичні приклади виділені кольором

Цей Добровільний звіт є першим звітом, який підготовлено в Україні, а також є першим серед інших добровільних звітів, що підготовлений окремим державним органом. Крім того, це перший випадок, коли оборонне відомство, що перебуває у триваючому МЗК, добровільно видає звіт про імплементацію МГП. Цей Добровільний звіт є оглядом діяльності Міноборони щодо компетенції та зобов'язань у сфері імплементації МГП у національне законодавство, застосування МГП та розповсюдження знань про нього. Він має на меті не надати вичерпну інформацію щодо імплементації МГП, а радше

¹Наприклад, Велика Британія (2019), Німеччина (2002, 2020), Швейцарія (2020), Болгарія (2021), Румунія (2021), Італія (2023)

²Резолюція Генеральної Асамблеї ООН А/68/L.39. Територіальна цілісність України, прийнята Генеральною Асамблеєю 27.03.2014, 80-е пленарне засідання, 01.04.2014

зібрати в одному документі та широко висвітлити норми права, політику, механізми, інструменти та кращі практики в межах згаданої діяльності Міноборони.

Звіт складається з шести розділів:

- I** Загальні аспекти
- II** Система Міністерства оборони України
- III** Захист окремих категорій осіб та об'єктів
- IV** Засоби і методи ведення бойових дій
- V** Поширення знань про МГП
- VI** Забезпечення дотримання МГП

У перших двох розділах представлено загальну інформацію про законодавство України у сфері МГП, а також систему та повноваження Міноборони. Добровільний звіт охоплює всю систему Міноборони, що включає апарат Міноборони, Збройні Сили України³ (далі – ЗСУ) та Державну спеціальну службу транспорту⁴ (далі – ДССТ) (далі – система Міноборони). У розділах III і IV розглянуті питання у межах двох основних цілей МГП: захист тих, хто не бере, або припинив брати участь у бойових діях, а також обмеження засобів і методів ведення бойових дій. У Розділі V відображено законодавство, політику і передовий досвід всебічного поширення знань про МГП в системі Міноборони, в тому числі під час ведення активних бойових дій. Розділ VI присвячений заходам щодо забезпечення дотримання МГП в системі Міноборони на різних рівнях і за допомогою різних засобів.

Для зручності користування Добровільним звітом, особливо у друкованому форматі, усі посилання, що вживаються у ньому, доступні за QR кодом.

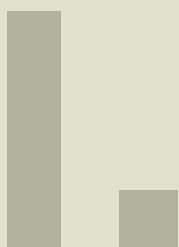

Цей Добровільний звіт буде корисний усім, хто цікавиться МГП, а саме: представникам органів державної влади, неурядових організацій, науковцям, фахівцям з МГП, журналістам та громадськості в цілому, як в Україні, так і поза її межами.

Міноборони висловлює глибоку вдячність Товариству Червоного Хреста України за багаторічну співпрацю та допомогу у підготовці цього Добровільного звіту.

³Закон України “Про Збройні Сили України”, 06.12.1991

⁴Закон України “Про Державну спеціальну службу транспорту”, 05.02.2004

**ЗАГАЛЬНІ
ПИТАННЯ**

1. Основні договори у сфері МГП, в яких Україна є стороною, та їх імплементація на національному рівні. Яка правова основа?

Міноборони є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони. Міноборони у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України⁵. Таким чином, Міноборони діє в межах своєї компетенції та відповідно до національного законодавства.

Частину національного законодавства України складають міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України⁶, у тому числі договори у сфері МГП. Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань та принципів зовнішньої політики України визначається Законом України "Про міжнародні договори"⁷. Згода України на обов'язковість міжнародного договору може бути надана у різних формах: підписання, ратифікація, затвердження, прийняття та приєднання⁸. Залежно від форми, приймаються різні нормативно-правові акти: Закон України, Указ Президента України, Постанова Кабінету Міністрів України. Договори у сфері МГП, стороною яких є Україна, стали компонентом національного законодавства шляхом застосування різних форм згоди. Частина національного законодавства України щодо імплементації МГП, у тому числі і ратифікація Женевських конвенцій 1949 року, була прийнята ще за часів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, проте і досі діє є чинною⁹.

Не всі ратифіковані Україною договори у сфері МГП потребували прийняття окремих законодавчих актів. У деяких випадках було прийнято (чи внесено зміни) лише до підзаконних нормативно-правових актів. Нормативно-правові акти, у яких імплементовано договори у сфері МГП, різняться між собою залежно від предмета договору та необхідності встановлення чітких процедур, механізмів та (або) правил.

--→ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (далі – Третя Женевська конвенція) була підписана Україною (на той час Українською Радянською Соціалістичною Республікою) 12.12.1949 та ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки у 1954 році¹⁰. З того часу і до 2022 року у

⁵Пункт 1, Положення про Міністерство оборони України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України №1080, 03.08.2006

⁶Стаття 9, Конституція України, 28.06.1996

⁷Закон України "Про міжнародні договори", 29.06.2004

⁸Стаття 8, "Про міжнародні договори", 29.06.2004

⁹Статті 6,7, Закон України "Про правонаступництво України", 12.09.1991

¹⁰Указ Президії Верховної Ради Української РСР "Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни", 03.07.1954

--> підзаконних актах можна було знайти лише часткове відображення норм Третьої Женевської конвенції. Однак, починаючи з 2022 року, з початком нового етапу МЗК, Третя Женевська конвенція була наскрізно імплементована в структурі нормативно-правових актів України (від Законів України до наказів відомчого рівня).

Законом України Уряд України уповноважено встановлювати порядок поводження з військовополоненими відповідно до норм міжнародного права та визначати національний орган, відповідальний за виконання функцій національного інформаційного бюро (далі – НІБ)¹¹. У межах цих повноважень у 2022 році було затверджено Порядок тримання військовополонених¹² та Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період¹³. Обидва порядки затверджені постановами Кабінету Міністрів України та імплементують положення Третьої Женевської конвенції.

Норми МГП щодо більш конкретних питань, пов'язаних із поводженням з військовополоненими, відображені у відомчих нормативно-правових актах. Йдеться про Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або ділень для тримання військовополонених¹⁴ та Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, ділень для тримання військовополонених¹⁵. Таким чином, положення Третьої Женевської конвенції детально імплементовані в усій системі нормативно-правових актів України з урахуванням компетенції та повноважень відповідних державних органів України.

¹¹Пункти 18, 19 і 20, Стаття 9, Закон України “Про оборону України”, 06.12.1991

¹²Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 413, 05.04.2022

¹³Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 721, 17.06.2022

¹⁴Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або ділень для тримання військовополонених, затверджений Спільним наказом Міністерства оборони України та Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України № 15/12, 08.01.2024

¹⁵Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, ділень для тримання військовополонених, затверджений наказом Міністерства юстиції України № 1709/5, 30.04.2022

- 1 **Міжнародний договір**
Женевська конвенція про поводження з військовополоненими
- 2 **Закон України**
«Про оборону України» (частина 1 статті 9)
- 3 **Постанови Кабміну**
Порядок тримання військовополонених
Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період
- 4 **Накази відомчого рівня**
Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або діляниць для тримання військовополонених (спільний наказ Міноборони та Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України № 15/12, 08.01.2024)
Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, діляницях для тримання військовополонених (наказ Міністерства юстиції України № 1709/5 від 30.04.2022)

Перелік основних договорів у сфері МГП, стороною яких є Україна, наведено в Додатку до цього Добровільного звіту. Додаток містить інформацію про кожен договір, дату його підписання та ратифікації (або затвердження, приєднання тощо). Перелік не є вичерпним, але містить усі найважливіші договори у сфері МГП, які є обов'язковими для України, в тому числі і для Міноборони.

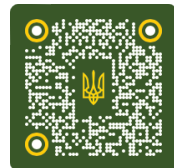
2. Державні органи України у сфері МГП. Яка роль Міністерства оборони України у них?

Кількість державних органів України у сфері МГП є достатньо великою. Деякі з них, такі як органи законодавчої, виконавчої та судової влади, існували завжди. Інші ж були спеціально створені для вирішення окремих питань у сфері МГП під час триваючого МЗК. У цьому розділі представлені лише основні державні органи України у сфері МГП, а також описано роль Міноборони серед них.

Парламент (Верховна Рада України) є єдиним органом законодавчої влади в Україні¹⁶. Усі закони у сфері МГП приймаються Верховною Радою України. Крім того, до компетенції Верховної Ради України входить прийняття законів, надання згоди (законом) на обов'язковість міжнародних договорів та повноваження виходити з них¹⁷. Це також стосується і договорів у сфері МГП. До Міноборони (у межах компетенції) проекти законів у сфері МГП надсилаються задля їх погодження.

У 2022 році строком на один рік Верховна Рада створила Тимчасову спеціальну комісію з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України¹⁸. До складу Комісії увійшли 15 народних депутатів України. Комісія відповідала за розробку та доопрацювання законів та інших актів Парламенту з питань імплементації принципів і положень МГП та міжнародного кримінального права, а також захисту прав і свобод осіб у районі ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях.

Детальна інформація про діяльність Тимчасової Спеціальної комісії міститься у Звіті, затвердженому Парламентом у 2023 році.

Уряд (Кабінет Міністрів України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо або через міністерства, у тому числі Міноборони¹⁹.

Уряд видає юридично обов'язкові акти – постанови. У багатьох з них відображені різні положення договорів у сфері МГП, наприклад, з питань поводження з військовополоненими²⁰, зниклих безвісти²¹, маркування об'єктів,

¹⁶Стаття 76, Конституція України, 28.06.1996

¹⁷Стаття 8, Закон України “Про міжнародні договори”, 29.06.2004

¹⁸Постанова Верховної Ради України “Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України”, № 2351-ІХ, 01.07.2022

¹⁹Стаття 1, Закон України “Про Кабінет Міністрів України”, 27.02.2014

²⁰Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 413, 05.04.2022

Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №721, 17.06.2022

²¹Постанова Кабінету Міністрів України “Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України”, №975, 12.09.2023

що перебувають під захистом МГП²² тощо. Щодо більшості з них, Міноборони в межах повноважень надавало відповідні висновки. Крім того, деякі постанови Кабінету Міністрів України були ініційовані та розроблені Міноборони.

Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні (далі–Міжвідомча комісія з МГП) була створена у 2017 році постановою Кабінету Міністрів України²³. Це консультативно-дорадчий орган, що діє при Кабінеті Міністрів України та сприяє забезпеченню виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері МГП. Серед основних завдань Міжвідомчої комісії з МГП, зокрема:

- I надання рекомендацій щодо дотримання норм МГП
- II сприяння здійсненню заходів з виконання міжнародних зобов'язань за договорами у сфері МГП
- III координація діяльності національних органів з питань дотримання норм МГП та визначення шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з дотриманням норм МГП

Міжвідомчу комісію з МГП очолює Віце-прем'єр-міністр – Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. До її складу входить понад 30 представників різних державних органів, національних та міжнародних неурядових організацій (далі – НУО), що діють в Україні, та наукових установ. Міжвідомча комісія з МГП може утворювати групи, наразі їх 7. Вона також проводить засідання у разі потреби, але не рідше двох разів на рік.

До складу Міжвідомчої комісії з МГП від системи Міноборони входять заступник Міністра оборони України, заступник начальника Генерального штабу ЗСУ та начальник Центрального управління цивільно-військового співробітництва ЗСУ. Представники Міноборони та Генерального штабу ЗСУ входять до складу всіх робочих груп, а саме:

- I захисту цивільного населення та підтримки жертв збройного конфлікту
- II засобів і методів ведення бойових дій
- III захисту культурних цінностей
- IV поширення знань про МГП
- V поводження з військовополоненими
- VI захисту навколишнього природного середовища в умовах збройного конфлікту

²²Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), затверджений постановою Кабінету Міністрів України №1199, 21.10.2022

²³Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні”, №329, 26.04.2017

VII документування воєнних злочинів

Робочу групу з питань засобів і методів ведення бойових дій очолює представник Департаменту юридичного забезпечення Міноборони.

Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану (далі – Координаційний штаб з прав дитини) був створений у 2022 році для координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також інших державних органів²⁴. Це тимчасовий консультативно-дорадчий орган, що діє при Кабінеті Міністрів України. Координаційний штаб з прав дитини відповідає за міжвідомчу взаємодію з питань:

- I** евакуації дітей з небезпечних територій, що постраждали внаслідок бойових дій, у тому числі дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, які перебувають у закладах різних форм власності та підпорядкування
- II** задоволення потреб евакуйованих дітей
- III** прийняття невідкладних рішень щодо захисту прав дітей тощо

До складу Координаційного штабу з прав дитини входять представники різних державних органів, національних та міжнародних неурядових організацій, а також незалежні експерти. До складу Координаційного штабу з прав дитини також входить представник Міноборони.

Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими (далі – Координаційний штаб щодо військовополонених) був створений у 2022 році як тимчасовий консультативно-дорадчий орган, що діє при Кабінеті Міністрів України²⁵. Його основне завдання – координація діяльності різних державних органів, ЗСУ, міжнародних організацій та НУО щодо поводження з російськими військовополоненими, які перебувають під владою України, а також українськими військовополоненими та затриманими цивільними особами, які перебувають під владою російської федерації.

Координаційний штаб щодо військовополонених сприяє:

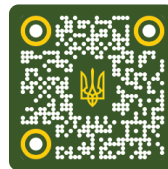
- I** вжиттю заходів щодо забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері поводження з військовополоненими
- II** репатріації загиблих та останків загиблих військовослужбовців України та Російської Федерації, а також цивільних осіб
- III** виявленню прогалин та проблем у сфері поводження з військовополоненими в Україні та шляхів їх вирішення тощо

²⁴Пункт 1, постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану”, №302, 17.03.2022

²⁵Пункт 1, постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими”, №257, 11.03.2022

Координаційний штаб щодо військовополонених очолює начальник Головного управління розвідки Міноборони. Також до його складу входить заступник Міністра оборони України.

Більше інформації про Координаційний штаб щодо військовополонених на офіційному сайті.

3. Недержавні організації у сфері МГП. Яка роль Товариства Червоного Хреста України?

Наявність МЗК впродовж тривалого часу призвела до появи на території України великої кількості недержавних організацій у сфері МГП. Їхній перелік доволі великий, а завдання досить обширні. Серед них можна виділити такі:

- I поширення знань про МГП серед різних категорій осіб
- II виявлення та розслідування порушень МГП
- III допомога особам, які перебувають під захистом МГП
- IV надання консультацій державним органам
- V проведення досліджень та здійснення наукової діяльності у сфері МГП тощо

До недержавних організацій у сфері МГП на території України входять як міжнародні, так і національні організації.

Керуючись принципом прозорості, як однією із основних засад діяльності, Міноборони налагодило тісну співпрацю з основними недержавними акторами у сфері МГП. Їх короткий опис представлений нижче.

Товариство Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ) – це національна організація Червоного Хреста України та частина Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Правовою основою діяльності ТЧХУ є Закон України "Про Товариство Червоного Хреста України". Відповідно до нього, ТЧХУ здійснює діяльність на основі Женевських конвенцій, відіграючи значну роль в імplementації МГП²⁶.

ТЧХУ має особливий статус як гуманітарна організація, що виконує допоміжну роль для Уряду України і надає підтримку органам державної влади та місцевого самоврядування в поширенні текстів Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них 1977 року серед населення, а також у поширенні знань про МГП в цілому²⁷. Відділ МГП ТЧХУ займається поширенням знань про МГП, його імplementацією та координацією в межах організації. Така діяльність, серед іншого, включає і підтримку національних зусиль з імplementації МГП.

З цією метою ТЧХУ заохочує активний обмін досвідом та передовими практиками щодо імplementації МГП між зацікавленими сторонами та розширює співпрацю з ключовими національними органами у сфері МГП. Будучи членом Комісії з МГП, ТЧХУ також підтримує і її діяльність.

²⁶Стаття 9, Закон України "Про Товариство Червоного Хреста України", 28.11.2002

²⁷Стаття 35, Закон України "Про Товариство Червоного Хреста України", 28.11.2002

Виконуючи допоміжну роль для Уряду України, ТЧХУ має виняткові відносини з Міноборони. У межах цієї співпраці, у сфері МГП ТЧХУ:

- надає експертні консультації
- запрошує представників Міноборони в якості спікерів та тренерів на заходи з поширення знань про МГП для різних категорій слухачів
- надає коментарі та пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів та інших документів Міноборони у сфері МГП
- підтримує участь представників Міноборони у заходах міжнародного співробітництва з питань МГП
- допомагає (за потреби) налагоджувати співпрацю Міноборони з іноземними партнерами
- надає підтримку в розробці інформаційних матеріалів з питань МГП

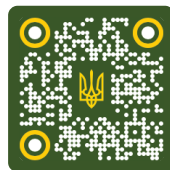
Більше інформації про діяльність ТЧХУ можна знайти на офіційному сайті.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) є неупередженою, нейтральною і незалежною організацією. Її мета – захист життя і гідності жертв збройних конфліктів та надання їм допомоги. МКЧХ є частиною Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Протягом тривалого часу Міноборони співпрацює з МКЧХ, особливо у сфері поширення знань про МГП, включаючи розповсюдження друкованих матеріалів, а також внесення змін до законодавства у сфері МГП. Протягом багатьох років така діяльність у сфері МГП здійснювалась відповідно до Щорічних спільних планів діяльності.

Більше інформації про МКЧХ в Україні можна знайти на офіційному сайті.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (далі – ММПЛУ ООН) розпочала свою роботу в березні 2014 року на підставі Угоди між Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та Урядом України про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні²⁸. Згідно з Угодою, повноваження ММПЛУ

²⁸Угода між Урядом України та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, 31.07.2014

ООН охоплюють моніторинг та публічне звітування про ситуацію з правами людини в Україні з метою посилення захисту прав людини, сприяння доступу до правосуддя та забезпечення притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав людини.

Міноборони співпрацює з ММПЛУ ООН різними способами:

- I разом із іншими державними органами України опрацьовує проекти звітів ММПЛУ ООН та надає свої зауваження (пропозиції, коментарі)
- II забезпечує доступ представників ММПЛУ ООН до районів, що постраждали від збройного конфлікту
- III отримує інформацію про виявлені ММПЛУ ООН закономірності щодо дій представників системи Міноборони з метою внесення змін у політику та практику

Більше інформації про ММПЛУ ООН можна знайти на офіційному сайті.

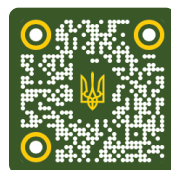

Українська асоціація міжнародного права (далі – УАМП) – національна неурядова організація, яка об'єднує фахівців (науковців та практиків) у різних галузях міжнародного права, у тому числі і в МГП. УАМП в межах своєї діяльності:

- I організовує та проводить просвітницькі заходи
- II проводить дослідження з питань, пов'язаних з програмами, тенденціями, проблемами та перспективами розвитку міжнародного права в Україні
- III аналізує та поширює досвід роботи державних органів тощо

Міноборони співпрацює з УАМП як з аналітичним центром експертів з МГП в Україні, організовує спільні заходи та залучає експертів УАМП для розробки змін до нормативно-правових актів.

Більше інформації про УАМП на офіційному сайті.

Місії експертів, створені в рамках Московського механізму ОБСЄ
Московський механізм, прийнятий на третьому етапі Конференції ОБСЄ з людського виміру в 1991 році, доповнює і посилює Віденський механізм. Він

передбачає можливість направлення місій експертів для надання допомоги державам-учасницям у вирішенні конкретного питання або проблеми, що стосується людського виміру²⁹.

З 2022 року Україна (за підтримки держав-учасниць) чотири рази зверталася до застосування Московського механізму: двічі у 2022 році (03 березня та 22 червня), один раз у 2023 році (30 березня) та у лютому 2024 року. Такі місії направлялися для надання допомоги Україні у вирішенні конкретних питань. Кожна зі згаданих місій мала власне питання в межах мандату і завершувалася звітом, офіційно представленим делегаціям держав-учасниць ОБСЄ.

Місії завжди розгортаються у тісній співпраці з національними органами. Міноборони брало участь у консультаціях з усіма чотирма місіями експертів і надавало широкий спектр необхідної інформації. Звіти про перші три місії наведені нижче:

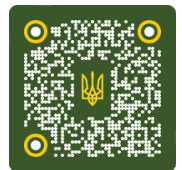
Звіт №1 про порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини, військові злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні з 24 лютого 2022 року

Звіт №2 про порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини, військові злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні (01 квітня – 25 червня 2022 року)

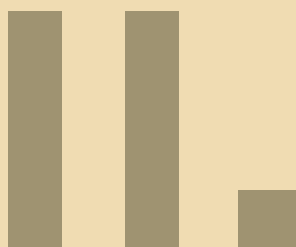

Звіт №3 про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, військовими злочинами та злочинами проти людяності, пов'язані з насильницьким переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації

Одним з основних напрямків співпраці Міноборони з недержавними організаціями у сфері МГП є поширення знань про МГП. Більш детальна інформація про недержавних акторів, залучених до цієї діяльності, міститься в главі 6 розділу V цього Добровільного звіту.

²⁹Московський механізм, 1991

**СИСТЕМА МІНІСТЕРСТВА
ОБОРОНИ УКРАЇНИ.
КОМПЕТЕНЦІЯ ТА
ПОВНОВАЖЕННЯ У СФЕРІ
МГП**

У цьому розділі представлена правова основа діяльності системи Міноборони. Крім того, наданий загальний огляд компетенції та повноважень у сфері МГП як безпосередньо Міноборони, так і різних служб ЗСУ. Також, у розділі представлено генезу основного юридичного заходу з імплементації МГП у ЗСУ, відомчого наказу.

1. Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади. Яка роль?

Міноборони як головний орган в системі центральних органів виконавчої влади забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у війнній сфері, сферах оборони і військового будівництва. У межах зазначеного Міноборони має ряд повноважень у сфері МГП.

По-перше, Міноборони узагальнює практику застосування законодавства, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України та вносить їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України³⁰. Йдеться, зокрема, і про акти у сфері МГП. Протягом триваючого МЗК ця частина законодавства набула особливого значення не тільки з точки зору дотримання норм МГП під час ведення бойових дій, а й виявлення та розслідування порушень норм МГП.

По-друге, Міноборони організовує роботу щодо дотримання у системі Міноборони положень міжнародних договорів, зокрема і договорів у сфері МГП, стороною яких є Україна. Обсяг роботи щодо дотримання міжнародних договорів значно збільшився через триваючий МЗК, правовий режим воєнного стану та збільшення кількості військовослужбовців у ЗСУ.

По-третє, спільно з іншими державними органами Міноборони бере участь у запровадженні заходів правового режиму воєнного стану. Один із них – вжиття інших заходів, передбачених нормами МГП³¹. Такий широкий підхід вимагає від Міноборони забезпечити виконання військовим командуванням усіх необхідних заходів, передбачених МГП.

Наостанок, Міноборони забезпечує життєдіяльність ЗСУ, їх функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність, підготовку до виконання покладених на них завдань³⁰. Тобто, з точки зору МГП, Міноборони відповідає за організацію імплементації та дотримання норм МГП, а також поширення знань про нього серед ЗСУ.

³⁰Пункт 4, Положення про Міністерство оборони України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України №1080, 03.08.2006

³¹Пункт 25, частина 1, стаття 8, Закон України “Про правовий режим воєнного стану”, 12.05.2015

2. Наказ Міністерства оборони України про застосування норм МГП в Збройних Силах України. Що це?

У межах повноважень щодо внесення змін до нормативно-правової бази у сфері оборони, а також щодо здійснення нагляду за дотриманням законодавства у ЗСУ, Міноборони уповноважене видавати підзаконні нормативно-правові акти, зокрема і накази. Після реєстрації таких наказів у Міністерстві юстиції України, вони стають невід'ємною частиною законодавства, а відтак нормативно-правовими документами, обов'язковими до виконання.

Ураховуючи зазначене, Міноборони видало окремий наказ, що має на меті імплементувати МГП в національне законодавство, чітко регулювати деякі питання застосування МГП у системі Міноборони та сформувати політику у зазначеній сфері. Йдеться про Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджену наказом Міноборони № 164 (далі – Наказ Міноборони 164), виданим у 2017 році³². З метою врахування динаміки триваючого МЗК, до наказу декілька разів були внесені зміни, зокрема і після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Дія Наказу Міноборони 164 поширюється на ЗСУ, ДССТ та Національну гвардію України під час виконання ними завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії.

Наказ Міноборони 164 визначає основні положення дотримання норм МГП, основні терміни і поняття, заборонені засоби та методи ведення бойових дій; встановлює повноваження у сфері МГП для різних категорій військовослужбовців (командирів, юридичних радників, військово-медичного персоналу); регулює порядок врахування норм МГП під час планування та ведення бойових дій, особливості застосування МГП під час бойових дій у різних просторах, а також поширення знань про МГП.

Наказ Міноборони 164 є не першим нормативно-правовим (нормативним) актом, що регулює питання застосування норм МГП у ЗСУ.

Так, у 1997 році перший наказ щодо поширення знань про МГП був виданий начальником Генерального штабу ЗСУ (далі – Наказ НГШ 30)³³. На виконання зобов'язань України, передбачених Женевськими конвенціями 1949 року, щодо поширення знань про МГП серед військовослужбовців, Наказ НГШ 30 врегульовував питання викладання МГП у системі військової освіти та підготовки.

³²Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

³³Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України “Щодо організації поширення знань про міжнародне гуманітарне право у Збройних Силах України”, № 30, 11.03.1997

→ У бойову підготовку військовослужбовців сержантського складу були інтегровані 4 модулі з питань МГП, а саме: поведінка під час бойових дій (30 хв), правила захисту осіб, які не беруть або припинили брати участь у бойових діях (30 хв), статус військовополонених та поводження з ними (30 хв) та захист цивільних осіб і культурних цінностей (30 хв).

У межах системи військової освіти для курсантів не юридичних спеціальностей запроваджено обов'язковий 10-годинний курс з МГП, що включає такі питання: 1) МГП у системі міжнародного права, 2) застосування норм МГП під час бойових дій, 3) засоби та методи ведення бойових дій та 4) відповідальність за порушення норм МГП за національним законодавством.

У 2004 році було видано Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затверджене наказом Міноборони № 400 (далі – Наказ Міноборони 400)³⁴. Цей нормативно-правовий акт, порівняно з Наказом НГШ 30, став суттєвим кроком вперед. Наказ Міноборони 400 врегульовував не тільки питання поширення знань про МГП, а й практичне застосування МГП під час ведення бойових дій, визначав основні поняття МГП та повноваження різних категорій осіб. Після більш ніж 20 років інтенсивних змін у юридичній та соціальній сферах України, наказ Міноборони 400 був замінений Наказом Міноборони 164, описаним вище.

³⁴Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 400, 11.09.2004

3. Юридична служба системи Міністерства оборони України. Яка її роль?

Юридична служба системи Міноборони складається з Департаменту юридичного забезпечення Міноборони, Центрального юридичного управління Генерального штабу ЗСУ, Юридичного управління Головного управління розвідки Міноборони та юридичних служб (юридичних відділів, офіцерів юридичної служби, помічників командирів (начальників) з правової роботи) підрозділів ЗСУ та ДССТ³⁵.

Юридична служба усіх рівнів підпорядковується безпосередньо відповідним командирам (начальникам), керівникам. Таким чином забезпечується не тільки швидке надання юридичних консультацій, зокрема з питань МГП, а також і стійкий професійний зв'язок між командиром та його (її) юридичною службою.

Загальне керівництво юридичною службою системи Міноборони здійснює директор Департаменту юридичного забезпечення Міноборони³⁶.

До повноважень Департаменту юридичного забезпечення Міноборони у сфері МГП належать:

- I** організація та координація заходів щодо імплементації, застосування та вивчення норм МГП
- II** надання консультацій керівництву Міноборони щодо правильного застосування норм МГП
- III** розроблення планів міжнародного співробітництва Міноборони з міжнародними і неурядовими організаціями у сфері МГП, координація роботи щодо їх виконання
- IV** участь у заходах міжнародного співробітництва з питань МГП³⁷

З метою ефективного виконання зазначених вище повноважень, у Департаменті юридичного забезпечення Міноборони створено окремий структурний підрозділ, відділ міжнародного права.

Задля забезпечення спроможностей юридичної служби системи Міноборони виконувати завдання у сфері МГП, подібні структурні підрозділи наскрізно створені на всіх рівнях управління: від апарату Міноборони до командувань окремих родів (видів) ЗСУ. Наприклад, у Центральному юридичному управлінні Генерального штабу ЗСУ, а також у Командуванні Сухопутних військ

³⁵Пункт 3, Положення про юридичну службу Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 259, 16.05.2016 (зі змінами)

³⁶Пункт 4, Положення про юридичну службу Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 259, 16.05.2016 (зі змінами)

³⁷Пункт 7, Положення про Департамент юридичного забезпечення Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 190, 10.06.2020 (зі змінами)

ЗСУ функціонують відділи міжнародного права. На рівні підрозділів виконання завдань у сфері МГП покладено на юридичні служби (помічників командирів (начальників) з правової роботи, офіцерів юридичної служби).

Відповідно до норм МГП³⁸, під час збройного конфлікту військовослужбовці юридичної служби системи Міноборони виконують обов'язки юридичних радників відповідних командирів (начальників)³⁹.

Юридичні радники надають консультації командирів щодо дотримання норм МГП, правил застосування сили та щодо проведення інструктажу особового складу з їх виконання⁴⁰.

Також, під час збройного конфлікту юридичні радники:

- I візують проекти документів перед прийняттям відповідним військовим командуванням рішення на ведення воєнних дій з точки зору відповідності їх нормам МГП
- II надають необхідну допомогу військовому командуванню у вирішенні складних питань і вибору способу дій, який був би одночасно і законним, і ефективним
- III беруть участь у процесі планування бойових дій та аналізі документів на відповідність нормам МГП

У мирний час вони також:

- I координують діяльність з вивчення норм МГП у межах підрозділу
- II надають різним категоріям військовослужбовців необхідну методичну допомогу з питань застосування норм МГП
- III проводять заняття з МГП з різними категоріями військовослужбовців
- IV оцінюють рівень засвоєння положень МГП військовослужбовцями різних категорій⁴¹

Отже, юридична служба системи Міноборони відіграє важливу та ключову роль у виконанні завдань і повноважень апарату Міноборони, ЗСУ та ДССТ у сфері МГП.

³⁸Стаття 82, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

³⁹Стаття 99, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

Пункт 6, Положення про юридичну службу Міністерства оборони України, затверджене наказом Міністерства оборони України № 259, 16.05.2016 (зі змінами)

⁴⁰Стаття 99, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴¹Розділ 5, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

4. Інші служби системи Міністерства оборони України. Яка їх роль?

До діяльності Міноборони у сфері МГП крім юридичної служби системи Міноборони залучені й інші. Найважливіше значення відіграють командири (начальники), офіцери цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС) та капелани.

Командири (начальники) усіх рівнів зобов'язані знати, дотримуватися особисто та вимагати від особового складу неухильного дотримання норм МГП⁴². Командир відділення⁴³, головний сержант взводу⁴⁴, роти⁴⁵ та батальйону⁴⁶ та командири вищих рівнів мають цей обов'язок.

Будучи закріпленим в законі України, цей обов'язок деталізований у підзаконних нормативно-правових актах.

Під час збройних конфліктів командири мають:

- I подавати особистий приклад у дотриманні норм МГП і вимагати цього від підлеглих
- II вимагати від підлеглих знання і неухильного виконання норм МГП
- III припиняти порушення норм МГП особовим складом і за потреби притягати до відповідальності осіб, які вчинили ці порушення
- IV проявляти повагу та заступництво національним товариствам Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, іншим гуманітарним товариствам, визнаним і уповноваженим урядом
- V сприяти за можливості МКЧХ у виконанні ним гуманітарних функцій щодо забезпечення захисту і надання допомоги жертвам збройних конфліктів

У мирний час командири:

- I організовують і беруть участь у поширенні знань про МГП серед підпорядкованого особового складу
- II забезпечують вивчення МГП у процесі підготовки і виховання військовослужбовців
- III звертають увагу підлеглих на те, що за серйозні порушення норм МГП чинним законодавством України передбачається притягнення до кримінальної відповідальності⁴⁷ тощо

⁴²Стаття 59, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴³Стаття 126, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴⁴Стаття 124, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴⁵Стаття 112², Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴⁶Стаття 102², Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

⁴⁷Розділ 5, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

Офіцери ЦВС входять до штабу підрозділів ЗСУ та відповідають за співпрацю з різними компонентами цивільного середовища. Офіцери ЦВС представлені на рівні батальйонів і вище, та у сфері МГП відповідають за:

- I** встановлення постійної ефективної взаємодії з різними компонентами цивільного середовища, зокрема цивільними особами, національними та міжнародними НУО та органами місцевої влади
- II** надання військовому командуванню узагальнених висновків про стан цивільного середовища в інтересах організації повсякденної діяльності, а також у ході підготовки та застосування військ (сил)
- III** сприяння діяльності гуманітарних та інших організацій щодо якнайшвидшого надання гуманітарної (невідкладної медичної) допомоги цивільному населенню
- IV** взаємодію з іншими органами з питань, пов'язаних з МГП, зокрема захисту цивільного населення, об'єктів культурної спадщини, запобігання використанню дітей у збройному конфлікті та гендерно-зумовленому насильству⁴⁸
- V** збір та перевірку інформації щодо потенційного місця знаходження осіб, зниклих безвісти, а також тіл (останків) загиблих
- VI** координацію транспортування тіл (останків) загиблих військовослужбовців всіх сторін збройного конфлікту

Служба військового капеланства є порівняно новою службою у ЗСУ та була запроваджена у 2021 році відповідно до Закону України⁴⁹. Закон України не визначає чітко обов'язки військових капеланів у сфері МГП. Разом з тим, їх досвід, особливо набутий під час триваючого МЗК, продемонстрував важливість військових капеланів та роль, яку вони відіграють у формуванні системи цінностей військовослужбовців. У цьому є стійкий та безпосередній зв'язок з МГП. Інтерпретація МГП через призму релігії за допомогою моральних і етичних цінностей підвищує рівень поваги військовослужбовців до МГП. Такий підхід ефективно доповнює обов'язкове навчання з МГП у системі військової освіти та підготовки.

⁴⁸Пункт 5.1, "Доктрина цивільно-військове співробітництво", затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України, ВКП 9-00(01).01, 2020

⁴⁹Закон України "Про службу військового капеланства", 30.11.2021

Враховуючи зазначене, військові капелани у сфері МГП мають:

- I знати норми МГП та розуміти практичне значення їх дотримання
- II надавати поради командирів щодо забезпечення моральних та етичних цінностей, які відображені в нормах МГП
- III заохочувати військовослужбовців дотримуватись норм МГП
- IV інформувати військовослужбовців (у межах заходів військової капеланської діяльності) про необхідність дотримуватися етичних норм під час ведення бойових дій, зокрема щодо гуманного поводження з цивільним населенням та військовополоненими

Крім того, військові капелани можуть здійснювати заходи щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовополонених.

**ЗАХИСТ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ
ОСІБ ТА ОБ'ЄКТІВ.
ЗАКОНОДАВСТВО, ПОЛІТИКА
ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ
МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ
УКРАЇНИ**

Цей розділ містить основні положення законодавства та політики щодо осіб та об'єктів, які знаходяться під захистом МГП. У ньому також представлені приклади та кращі практики, набуті під час триваючого МЗК. Такі приклади підкреслюють ефективність застосування законодавства та реалізації політики у сфері МГП.

1. Цивільні особи

Захист цивільних осіб під час триваючого МЗК – один із пріоритетів роботи Міноборони. Чітке розрізнення між цивільними особами і комбатантами під час бойових дій є основним обов'язком військовослужбовців відповідно до норм як МГП, так і національного законодавства.

Для забезпечення дотримання одного з основних принципів МГП, принципу розрізнення, законодавство України зобов'язує військовослужбовців ЗСУ носити військову форму одягу та розпізнавальні знаки⁵⁰. Правила носіння військової форми та знаків розрізнення військовослужбовцями та курсантами ЗСУ та ДССТ визначені наказом Міноборони⁵¹. Правила зобов'язують військовослужбовців носити військову форму одягу під час виконання бойових (та навчально-бойових) завдань, проведення навчань, маневрів, навчальних занять (польових або на військовій техніці).

МГП надає пріоритет захисту всім цивільним особам, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Будучи однією з ключових категорій, захищених МГП, цивільні особи користуються широким переліком прав під час МЗК. Нижче наведено вибрану інформацію про законодавство, політику та практику Міноборони з даного питання.

Загалом, під час війни норми МГП захищають цивільне населення від шкоди⁵², яка виникає у зв'язку зі збройним конфліктом.

У Наказі Міноборони 164 міститься поняття цивільної особи⁵³, а також ряд положень про їх захист, особливо щодо необхідності гуманного ставлення та захисту від будь-якої шкоди.

Зобов'язання "захищати" вимагає не лише брати до уваги цивільне населення як один з основних факторів, що впливають на процес планування та ведення бойових дій, але й вживати активних заходів для його захисту від шкоди. У межах зазначеного, триваючий МЗК демонструє багато як популярних, так і не надто відомих прикладів проактивних заходів, вжитих військовослужбовцями ЗСУ для захисту цивільного населення. Часто такі дії спрямовані на порятунок цивільного населення в районі ведення бойових дій.

⁵⁰Стаття 7, Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", 25.03.1992

⁵¹Правила носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв, затверджені наказом Міністерства оборони України №606, 20.11.2017

⁵²Стаття 52, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁵³Пункт 59, глава 2, розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

→ Один з них стався влітку 2022 року. З метою евакуації літніх батьків, подружжя цивільних осіб на власному автомобілі їхало з міста Києва до міста Бахмут, яке в той час контролювалося Урядом України, але перебувало під інтенсивними обстрілами російських військ. Однак, цивільний автомобіль потрапив у російську засідку і був обстріляний з БМП. Чоловіка було важко поранено, а дружина безуспішно намагалася надати йому першу медичну допомогу. Під час проведення повітряної розвідки за допомогою безпілотного літального апарату (далі – БПЛА) військовослужбовці ЗСУ зафіксували обстріл цивільного автомобіля. Зрозумівши, що цивільні особи потребують допомоги, військовослужбовці ЗСУ спочатку спробували показати жінці, в який бік рухатися за допомогою дрону, а потім викликали інший БПЛА із запискою "За мною". Таким чином жінка була безпечно евакуйована до позицій ЗСУ і отримала всю необхідну допомогу. Пізніше її чоловік також зміг зв'язатися з українською стороною⁵⁴.

Відповідно до норм МГП, сторони конфлікту зобов'язані допомагати цивільним особам, які цього потребують. Вони повинні забезпечити надходження допомоги цивільному населенню без невинуватених затримок чи перешкод⁵⁵.

Для забезпечення міцних зв'язків з цивільним населенням, у тому числі для надання їм допомоги в разі потреби під час МЗК, у ЗСУ було створено окрему службу – ЦВС. Серед багатьох завдань, офіцери цієї служби також встановлюють та розвивають відносини з лідерами громад, отримуючи розуміння їхніх проблем та потреб. Вони збирають дані про гуманітарну ситуацію, визначаючи критичні потреби та потенційні ризики для цивільного населення. Дані постійно доповідаються командирі (начальнику) та враховуються під час планування та ведення бойових дій. Це дозволяє ЗСУ мінімізувати негативний вплив на цивільне населення та допомагати йому у разі необхідності.

Обов'язок допомагати цивільному населенню і забезпечувати швидку і безперешкодну доставку допомоги покладається не лише на офіцерів ЦВС, а й на всіх військовослужбовців, якщо цього вимагають обставини.

→ У червні 2023 року через руйнування підконтрольної російським військовослужбовцям Каховської дамби та гідроелектростанції було затоплено багато прилеглих населених пунктів, у тому числі й

⁵⁴Правоохоронці Харківщини ідентифікували російського командира, який відкрив прицільний вогонь по автомобілю з подружжям, 21.03.2023

Документальний фільм "Йди за мною", кінорежисер – Любомир Левицький, 18.01.2023

⁵⁵Норма 55, Звичайне МГП

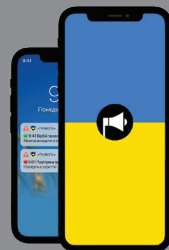
- Олешки. Під час спостереження за місцевістю військовослужбовці ЗСУ помітили людину, яка на даху будинку затопленого міста чекала на порятунок. Враховуючи тривалість очікування, військовослужбовці вирішили допомогти цивільному та доставили воду за допомогою дрона Mavic-3⁵⁶.

МГП вимагає від сторони, яка здійснює напад, завчасно попередити цивільних осіб перед нападами, які можуть завдати їм шкоди⁵⁷. Реалізація обов'язку попереджувати, безперечно, залежить від поставлених військових завдань, проте безпека цивільного населення залишається пріоритетом, якщо дозволяють обставини.

Наказ Міноборони 164 визначає попереджувальні заходи як один із видів запобіжних заходів, обов'язкових до вжиття відповідно до МГП⁵⁸. Командири (начальники) різних рівнів відповідають за вжиття всіх можливих запобіжних заходів, спрямованих на мінімізацію кількості постраждалих серед цивільного населення та шкоди, завданої цивільним об'єктам⁵⁹.

Запобіжні заходи, які здійснюються ЗСУ на практиці, виходять далеко за межі того, що вимагається законом. З початку повномасштабного вторгнення на територію України російська федерація систематично здійснює напади на цивільні об'єкти на всій території України. Органи державної влади України зайняли проактивну позицію щодо попередження власних громадян про потенційні напади. Тому, військовослужбовці беруть активну участь не лише в оповіщенні цивільного населення в районі ведення бойових дій, а й перед нападами противника на всій території України.

- З цією метою було розроблено мобільний застосунок "Повітряна тривога"⁶⁰, який в режимі реального часу сповіщає про повітряну тривогу. Він доступний безкоштовно на пристроях iOS та Android та охоплює всі регіони України, дозволяючи користувачеві обрати конкретні області для отримання сповіщень про небезпеку у них. ЗСУ на постійній основі передають усю необхідну інформацію.

⁵⁶Безпілотники Армії дронів допомагають цивільним у Херсонській області, 08.06.2023

⁵⁷Стаття 57, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁵⁸Пункт 44, Частина 2, Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁵⁹Пункт 2, Частина 1, Розділ II, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁶⁰Мобільний застосунок "Повітряна тривога"

→ Крім того, для отримання інформації про повітряну тривогу та інші загрози можна використовувати й інші ресурси. Серед них – Telegram-канали, акаунти в соціальних мережах або офіційні сайти Повітряних Сил ЗСУ⁶¹ та інших підрозділів системи Міноборони.

Кожна сторона конфлікту повинна, наскільки це можливо, евакуювати цивільних осіб та об'єкти, що перебувають під її контролем, з районів розташування військових цілей⁶².

Наказ Міноборони 164 вимагає, щоб цивільні особи та цивільні об'єкти не перебували в безпосередній близькості до військових об'єктів.

Для визначення ролі різних державних органів у процесі евакуації цивільного населення та встановлення належного рівня співпраці було видано окрему постанову Кабінету Міністрів України⁶³. Крім того, для ефективної координації таких дій у липні 2022 року було створено Координаційний штаб з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану⁶⁴. Міноборони входить до його складу на рівні заступника Міністра оборони України та відіграє обмежену, але вкрай важливу роль. Вона полягає у сприянні створенню безпечних коридорів евакуації та, в окремих випадках, наданні невійськового транспорту для евакуації цивільних осіб з районів ведення активних бойових дій.

→ ЗСУ разом з уповноваженими державними та місцевими органами влади визначають безпечні маршрути для евакуації цивільного населення. У 2022 році Сили оборони допомогли евакуювати понад 600 000 цивільних осіб із району ведення бойових дій⁶⁵.

Також ЗСУ широко використовують БпЛА для збору розвідувальної інформації в режимі реального часу, що дозволяє коригувати маршрути евакуації⁶⁶.

Норми МГП щодо захисту цивільного населення широко імплементовані в законодавство України, зокрема і в Наказ Міноборони 164. Крім того, їх реалізація є невід'ємною частиною політики та практики системи Міноборони.

⁶¹Повітряні Сили ЗСУ: [Telegram](#), [Facebook](#)

⁶²Стаття 58, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Правило 24, Звичаєве МГП

⁶³Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 841, 30.10.2013

⁶⁴Пункт 1, Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Координаційного штабу з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану”, №854, 29.07.2022

⁶⁵У 2022 році військові допомогли евакуювати з районів бойових дій понад 600 тисяч цивільних, Укрінформ, 01.01.2023

⁶⁶Як дрони рятують життя бійців і мирного населення, Ukrainer, 05.05.2022

2. Журналісти

Відповідно до норм МГП журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, мають статус цивільних осіб. Вони користуються тими ж правами, що й цивільні особи, і можуть отримати спеціальне посвідчення особи, що засвідчує їхню професійну діяльність⁶⁷.

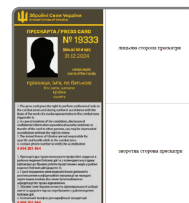
Як зазначалося вище, норми МГП імplementовані в законодавство України та політику Міноборони, що, зокрема, відображається і у офіційних заявах.

Загальний статус журналістів закріплений у Наказі Міноборони 164. Журналісти, які не входять до складу збройних сил і відряджені до району збройного конфлікту для виконання професійних функцій, вважаються цивільними особами. Журналісти перебувають під захистом МГП, якщо вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях⁶⁸. Також, цю категорію журналістів, які є цивільними особами, варто відрізнити від воєнних кореспондентів.

Питання отримання журналістами спеціального посвідчення (прес-карти) регулюється окремим наказом Головнокомандувача ЗСУ № 73 "Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану" (далі – Наказ ГК ЗСУ 73), виданим через короткий час після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України⁶⁹.

Наказ ГК ЗСУ 73 – це комплексний нормативний документ, який визначає не лише процедуру подання заявки на отримання акредитаційної картки та роботи в районі бойових дій, але й спеціальні правила, яких слід дотримуватися під час роботи журналістів у районі ведення бойових дій.

Прес-карта (акредитаційна карта) – це посвідчення, яке підтверджує статус журналіста відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (далі – Додатковий протокол I), оскільки видається державними органами влади.

⁶⁷Стаття 79, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Норма 34, Звичаєве МГП

⁶⁸Пункт 20, Частина 2, Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁶⁹Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України "Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану", №73, 03.03.2022

За акредитацію журналістів відповідає Управління зв'язків з громадськістю ЗСУ, але верифікацію та перевірку здійснює Служба безпеки України. Журналісти заповнюють онлайн-форму та подають необхідні документи, щоб отримати цифрову прес-карту, яка підтверджує їхню акредитацію та можливість доступу до району ведення бойових дій у разі пред'явлення військовослужбовцям або представникам правоохоронних органів⁷⁰.

Деякі зі спеціальних правил поведінки журналістів у районі ведення бойових дій, що містяться у Наказі ГК ЗСУ 73, пов'язані з МГП. Серед них є правила, які можуть впливати (або інтерпретуватись як такі) на статус журналістів як цивільних осіб. Серед них – заборона носити військову форму та знаки розрізнення, використовувати або зберігати зброю чи боєприпаси, а також виконувати інші функції, які можуть бути сприйняті як безпосередня участь у бойових діях. Наказ також зобов'язує журналістів носити каску, бронежилет з написом "Преса" та аптечку, якою вони повинні вміти користуватися.

Наказ ГК ЗСУ 73 також містить перелік видів конфіденційної інформації та визначає порядок співпраці журналістів з місцевими військовими органами влади та підрозділами ЗСУ в районі ведення бойових дій.

→ Для того, щоб забезпечити допуск до підрозділів ЗСУ в районі ведення бойових дій, журналісти та командири (начальники) повинні дотримуватися Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти системи Міністерства оборони України, затвердженої наказом Міноборони № 36 (2022)⁷¹. Разом з тим, наказ є більш загальним та регулює доступ журналістів до об'єктів системи Міноборони на всій території України, а не лише в районі ведення бойових дій.

Детальне роз'яснення законодавства щодо роботи журналістів у районі бойових дій міститься у Рекомендаціях журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану⁷², що були розроблені та видані Управлінням зв'язків з громадськістю ЗСУ у 2024 році.

Представлені нормативно-правові (нормативні) акти також підтверджуються низкою офіційних заяв.

⁷⁰ Акредитація, сайт Міністерства оборони України, 28.02.2023

⁷¹ Інструкція про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти системи Міністерства оборони України, затверджена наказом Міноборони № 36, 08.02.2022

⁷² Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану, підготовлені Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України, 2024

→ Одна з них була видана у квітні 2022 року⁷³. У Спільній заяві Міноборони, Міністерства культури та інформаційної політики України та ЗМІ підкреслювалась важлива та унікальна роль журналістів під час МЗК, спровокованого агресією російської федерації. На той час 6 000 журналістів були акредитовані відповідно до Наказу ГК ЗСУ 73.

Спільна заява також адресує до Міноборони, ЗСУ, Міністерства внутрішніх справ та Державної служби України з надзвичайних ситуацій питання щодо надання офіційної військової інформації шляхом проведення регулярних брифінгів. Генеральний штаб ЗСУ, прес-офіцери та мобільні прес-групи надають оперативну інформацію, в тому числі в районі бойових дій.

Реалії триваючого МЗК засвідчили необхідність навчання журналістів з питань МГП. З цією метою проводяться різноманітні заходи.

→ У лютому 2023 року задля обговорення оптимальних практик роботи журналістів в районі ведення бойових дій прес-офіцери ЗСУ провели онлайн-зустріч "Робота прес-офіцерів та співпраця з цивільними журналістами"⁷⁴.

У січні 2024 року Центр прав людини "Зміна" провів тренінг з МГП для журналістів. Представники Департаменту юридичного забезпечення Міноборони взяли участь як інструктори та поділилися своїм унікальним досвідом у сфері МГП, а також надали практичні кейси, пов'язані з визначенням статусу журналістів під час МЗК⁷⁵.

Отже, з метою надання журналістам статусу цивільних осіб, передбаченого МГП, і сприяння їхній роботі в районі ведення бойових дій, у системі Міноборони розроблені чітка нормативно-правова (нормативна) база і політика. З метою поширення офіційної інформації та проведення тренінгів для журналістів органи державної влади України ефективно співпрацюють між собою та з громадянським суспільством. Ці зусилля допомагають журналістам зрозуміти обсяг їхнього захисту та обов'язки відповідно до МГП.

⁷³Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, 27.04.2022

⁷⁴"Спрацювати оперативно і не нашкодити військовим": у НСЖУ розповіли, як цивільним журналістам слід поводитися на фронті, Національна спілка журналістів України, 21.02.2023

⁷⁵У Києві відбувся тренінг із міжнародного гуманітарного права для журналістів, Зміна, 22.01.2024

3. Жінки

МГП захищає жінок як представниць цивільного населення, які не беруть участі у бойових діях, так і комбатанток, які потрапили під владу супротивної сторони.

Існує 2 способи захисту жінок, передбачених МГП:

- I Спеціальний захист, який враховує унікальні потреби жінок (наприклад, вагітність та захист від сексуального насильства). Ці потреби є як біологічними (наприклад, допомога під час вагітності⁷⁶), так і соціальними (наприклад, утримання у місцях позбавлення волі окремо від чоловіків)
- II Відсутність дискримінації за ознакою статі.

Обидва способи відображені в національному законодавстві України. Наказ Міноборони 164 надає жінкам як загальний захист (як цивільним особам), так і спеціальний. Відповідно до Наказу Міноборони 164, жінки повинні бути захищені від зґвалтування, примусу до проституції та будь-яких інших форм сексуального насильства⁷⁷.

Також визначення "хворих" охоплює вагітних жінок та породілль, а отже вони користуються певними привілеями щодо надання гуманітарної допомоги⁷⁸. Матері з малолітніми дітьми отримують допомогу, оскільки в районах збройного конфлікту саме вони зазвичай турбуються про дітей⁷⁹.

Вагітні жінки та матері з дітьми віком до 7 років можуть бути розміщені в лікарняних та безпечних зонах⁸⁰. Відповідно до Наказу Міноборони 164, санітарні та безпечні зони (райони) створюються за домовленістю сторін безпосередньо або через неупереджену гуманітарну організацію для захисту та укриття вагітних жінок і матерів з дітьми віком до 7 років від зброї великої дальності⁸¹.

⁷⁶Статті 14, 16, 21–23, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949

⁷⁷Пункт 2, Частина 15, Розділ II, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁷⁸Пункт 54, Частина 2, Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁷⁹Пункт 54, Частина 2, Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁸⁰Стаття 14, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949

⁸¹Пункт 58, Частина 2, Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

Додатково до описаного вище, ще одним міжнародним інструментом захисту прав жінок під час збройного конфлікту, який імplementовано у національному законодавстві України через низку інституційних змін, у тому числі в системі Міноборони, є Резолюція Ради Безпеки ООН (далі – РБ ООН) 1325 "Жінки, мир, безпека". Йдеться, зокрема, про такі інституційні зміни.

По-перше, у 2020 році постановою Кабінету Міністрів України було створено Комісію з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків⁸². До складу Комісії входить заступник Міністра оборони України. Зазначена Комісія є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, утвореним для забезпечення координації дій центральних органів виконавчої влади з питань реалізації єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства.

По-друге, Національний план дій (далі – НПД) з виконання резолюції РБ ООН "Жінки, мир, безпека" був оновлений і перевиданий у 2022 році у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України. НПД зосереджується на безпеці та ролі жінок в Україні у воєнний час⁸³.

Кожне відомство, включно з Міноборони, отримало свої завдання в рамках 5 стратегічних цілей:

- I участь жінок у прийнятті рішень
- II стійкість до безпекових викликів
- III постконфліктне відновлення та правосуддя перехідного періоду
- IV протидія насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом
- V інституційна спроможність національних суб'єктів

НПД визначає конкретні заходи, які Уряд України вживає на національному рівні для реалізації порядку денного з питань резолюції РБ ООН 1325 "Жінки, мир, безпека". Міноборони забезпечує виконання НПД у власній системі, включаючи ЗСУ, і відіграє важливу роль у захисті прав жінок під час МЗК.

⁸²Постанова Кабінету Міністрів України "Про утворення Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" № 784, 02.09.2020

⁸³Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1544-р, 28.10.2020

→ Не називаючи весь перелік заходів, реалізованих у системі Міноборони в рамках НПД з виконання резолюції РБ ООН "Жінки, мир, безпека", варто згадати один нещодавній приклад. У 2024 році до Статуту внутрішньої служби ЗСУ, одного з основних для системи Міноборони законодавчих актів з питань військової служби, були внесені зміни щодо дотримання принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Ці зміни встановили обов'язок дотримуватися принципу рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків⁸⁴ на всіх рівнях управління.

Кожен військовослужбовець у межах своїх обов'язків повинен поважати честь і гідність кожної людини, не допускати порушень, пов'язаних з гендерною дискримінацією, сексуальними домаганнями, гендерним насильством, посяганнями на статеву свободу та статеву недоторканість⁸⁵.

Перелік обов'язків командирів (начальників) розширений обов'язком слідкувати за дотриманням та неухильно особисто дотримуватися принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час виконання службових обов'язків⁸⁶.

Тож, внутрішня дисципліна військового підрозділу формується, серед іншого, поєднанням високої вимогливості командирів і постійної турботи про підлеглих щодо дотримання їхніх прав, задоволення їхніх потреб і зміцнення здоров'я, а також більш загальними міркуваннями, включаючи принцип рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, недопущення гендерного насильства, сексуальних домагань і посягань на статеву свободу та статеву недоторканність⁸⁷.

Крім того, відповідно до стратегічного курсу України, визначеного Конституцією України щодо набуття повноправного членства в ЄС та НАТО, питання гендерної рівності (G0013 "Гендерні питання") було включено до пакету цілей партнерства Україна-НАТО. Практичне здійснення інтеграції – один із напрямів вдосконалення ЗСУ для досягнення стандартів Альянсу.

⁸⁴Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист", 21.03.2024

⁸⁵Стаття 11, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.02.1999

⁸⁶Стаття 59, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.02.1999

⁸⁷Стаття 130, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.02.1999

→ У 2019 році по всій вертикалі системи Міноборони було утворено інститут ґендерних радників, які сприяють просуванню більш дружньої до жінок військової культури, а також обліку цивільних жінок та їхніх потреб у районах бойових дій.

У 2022 році в системі Міноборони було розроблено "Порадник з протидії ґендерній дискримінації у ЗСУ"⁸⁸, який містить основні принципи поведінки щодо військовослужбовців протилежної статі та правила взаємодії з цивільним населенням. У тексті відображено досвід, отриманий під час МЗК, а також виклики, які постали перед військовослужбовцями у зв'язку з введенням на території України правового режиму воєнного стану.

У березні 2024 року відбулася зустріч високого рівня між заступницею Міністра оборони України, Спеціальною представницею Генерального секретаря НАТО з питань жінок, миру і безпеки та Головою Представництва НАТО в Україні⁸⁹. Лідерки домовилися про обмін досвідом, консультації та взаємодопомогу у впровадженні принципів ґендерної рівності в ЗСУ.

Отже, у системі Міноборони положення МГП та резолюція РБ ООН "Жінки, мир, безпека" інтегровані у законодавство, політику та практику. Вони продовжують розвивати внутрішню культуру, у якій надається пріоритет повазі до прав людини та гідності, у тому числі жінок, під час триваючого МЗК.

⁸⁸Порадник з протидії ґендерної дискримінації у Збройних Силах України, Київ, 2022

⁸⁹НАТО продовжуватиме допомагати розвивати можливості для українських жінок у ЗСУ, Міноборони, 06.03.2024

4. Діти

Діти, як частина цивільного населення, мають ті ж самі права, що і цивільні особи, наприклад, право на життя, гуманне поводження, особисту гідність, заборону катувань, тілесних покарань, каліцтв і колективних покарань⁹⁰.

Крім того, діти користуються особливим захистом МГП, зокрема від будь-яких форм насильства та знущань. Сторони збройного конфлікту повинні надавати їм необхідний догляд та допомогу, незалежно від того, чи ці потреби пов'язані з їхнім віком, чи з будь-якої іншої причини⁹¹. Крім того, Конвенція ООН про права дитини (1989) вимагає від держав вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному і психологічному відновленню та соціальній інтеграції дітей, які постраждали від збройного конфлікту⁹². Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах та у період збройних конфліктів (1974) також закликає до захисту дітей у збройних конфліктах.

Усі вищезгадані джерела визначають правову рамку захисту прав дітей, у тому числі під час збройного конфлікту. Саме вони імплементовані в законодавство і політику України в цілому та Міноборони зокрема.

Наказ Міноборони 164 визначає, що діти користуються як загальним захистом (як цивільні особи), так і особливим. Він, серед іншого, передбачає:

- I право дітей на освіту
- II необхідні заходи щодо возз'єднання сімей, які були роз'єднані під час збройного конфлікту
- III заборону вербування дітей та їхньої участі у бойових діях
- IV особливий захист дітей віком до 18 років
- V евакуацію дітей із зони бойових дій⁹³

I. Право дітей на освіту

Діти повинні отримувати належну освіту навіть під час збройного конфлікту⁹⁴. Резолюція РБ ООН 1379 (2001) підкреслює важливість освіти для дітей, які постраждали від збройного конфлікту, і закликає до створення безпечного

⁹⁰Статті 27-34, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949
Стаття 75, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁹¹Стаття 77, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁹²Стаття 39, Конвенція ООН про права дитини, 1989

⁹³Пункт 9 Частина 4 Розділ I, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

⁹⁴Статті 23, 24, 50, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949

середовища для навчання.

У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл, яка, підтверджуючи важливість резолюцій РБ ООН 1998 (2011) та 2143 (2014), закликає сторони збройного конфлікту утримуватися від дій, що перешкоджають доступу дітей до освіти, а держави – розглянути конкретні заходи для обмеження використання шкіл збройними силами.

На виконання Декларації про безпеку шкіл Кабінет Міністрів України затвердив План заходів⁹⁵, який передбачає забезпечення безперервності освіти, запровадження моніторингу атак, здійснених на навчальні заклади, їх захист та відновлення у разі пошкодження.

II. Заходи щодо возз'єднання сімей, які були роз'єднані під час збройного конфлікту

МГП зобов'язує держави докладати зусиль для возз'єднання дітей з їхніми сім'ями⁹⁶.

У квітні 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 339 "Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України"⁹⁷, яка передбачає створення єдиного реєстру осіб, у тому числі дітей, депортованих або вимушено переміщених внаслідок збройної агресії. Інформацію до реєстру щомісяця вносить НІБ. Реєстр містить консолідовані дані від міністерств, центральних і місцевих органів влади та голів обласних військових адміністрацій. Він має на меті ідентифікувати всіх депортованих або примусово переміщених дітей. Це і є перший крок для їх подальшого возз'єднання з сім'ями. На основі наданої інформації з реєстру Міністерство закордонних справ у співпраці з міжнародними організаціями вживає всіх можливих заходів для виявлення та повернення в Україну депортованих дітей задля возз'єднання їх з сім'ями.

III. Заборона вербування дітей та їхньої участі у бойових діях

МГП має на меті запобігти участі дітей у бойових діях. Сторонам збройного конфлікту заборонено вербувати до своїх збройних сил дітей віком до 15 років. Крім того, вони повинні вживати всіх можливих заходів для забезпечення того,

⁹⁵План заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 898-р, 04.08.2021

⁹⁶Статті 24-26, 50, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949
Стаття 74, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁹⁷Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України", № 339, 18.04.2023

щоб діти не брали безпосередньої участі у бойових діях, навіть якщо вони цього бажають⁹⁸. Також, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах (2000), забороняє вербування та використання дітей у збройних конфліктах.

Зазначені положення міжнародного права імплементовані в національне законодавство. Закон України "Про охорону дитинства"⁹⁹ суворо забороняє участь дітей у бойових діях та збройних конфліктах і зобов'язує вживати всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у бойових діях та збройних конфліктах, а також виявляти всіх дітей, які були завербовані, та звільняти їх з військової служби. Відповідно до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу" мінімальний вік кандидата для проходження служби у ЗСУ складає 18 років¹⁰⁰.

Політика Міноборони щодо вербування та участі дітей у бойових діях чітка та повністю відповідає вищезгаданому законодавству. Міноборони розробляє інформаційні матеріали для запобігання вербування дітей, проводить тренінги не лише для військовослужбовців ЗСУ, а й для інших категорій осіб (студентів, прокурорів тощо).

Детальна інформація про поширення знань про МГП міститься у розділі V цього Добровільного звіту.

IV. Особливий захист дітей віком до 18 років

МГП передбачає, що діти, зважаючи на їхню вразливість, користуються особливою повагою та захистом¹⁰¹.

Крім згаданого вище Наказу Міноборони 164 та системи норм МГП імплементованої у ньому, в Україні створено систему додаткового соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Спеціальний статус дитини, яка "постраждала внаслідок бойових дій та збройних конфліктів", передбачений Законом України "Про охорону дитинства"¹⁰². Статус надається всім дітям, які отримали поранення чи каліцтва, або зазнали фізичного, сексуального чи психологічного насильства внаслідок бойових дій¹⁰³. Діти з таким статусом отримують додаткові соціальні та інші пільги, передбачені державою.

⁹⁸Стаття 77, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

⁹⁹Стаття 30, Закон України "Про охорону дитинства", 26.04.2001

¹⁰⁰Стаття 20, Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", 25.03.1992

¹⁰¹Стаття 77, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Пункт 2, стаття 15, Розділ II, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

¹⁰²Стаття 301, Закон України "Про охорону дитинства", 26.04.2001

¹⁰³Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 268, 05.04.2017

V. Евакуація дітей і органи бойових дій

Діти повинні бути евакуйовані з небезпечних зон та забезпечені безпечним маршрутом до безпечних зон. Держави мають створити безпечні зони для захисту цивільного населення, в тому числі й дітей¹⁰⁴.

Координація діяльності щодо евакуації дітей із районів ведення бойових дій здійснюється через Координаційний штаб з питань захисту прав дитини. Детальна інформація про нього міститься в главі 2 розділу I цього Добровільного звіту. До складу згаданого штабу також входить представник Міноборони. У межах питання евакуації, Координаційний штаб з питань захисту прав дитини відповідає за евакуацію дітей з небезпечних територій, що постраждали внаслідок бойових дій, у тому числі дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, які перебувають у закладах різних форм та підпорядкування¹⁰⁵.

Обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та військові адміністрації надають допомогу сім'ям з евакуацією, включаючи організацію безпечних евакуаційних коридорів, а також розміщення сімей з дітьми як в Україні, так і за її межами.

Підрозділи ЗСУ разом з іншими відповідними національними органами залучаються до організації безпечних коридорів евакуації.

Обов'язок евакуйовувати дітей із району бойових дій також реалізується шляхом обов'язкової евакуації¹⁰⁶. Задля захисту прав дітей обласні військові адміністрації за погодженням з органами військового управління та Координаційним штабом з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану можуть прийняти рішення про проведення обов'язкової евакуації дітей з певного району бойових дій. Таке рішення приймається на основі безпекової ситуації і лише на час дії правового режиму воєнного стану. Евакуація дітей в обов'язковому порядку здійснюється разом з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками.

Більше інформації про Координаційний штаб з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану як тимчасовий консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України міститься в главі 1 розділу III цього Добровільного звіту.

Обов'язкова евакуація дітей з прифронтової зони в різний час була

¹⁰⁴Статті 14, 17, 24, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949
Статті 70, 78, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁰⁵Пункт 3, постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану”, №302, 17.03.2022

¹⁰⁶Пункт 3, Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №841, 30.10.2013

організована через безпекову ситуацію в Донецькій¹⁰⁷, Херсонській¹⁰⁸, Сумській¹⁰⁹ та Харківській областях¹¹⁰.

Роль Міноборони та ЗСУ в обов'язковій евакуації дітей є обмеженою, але важливою і полягає у наданні інформації про безпекову ситуацію та загрози, а також у визначенні безпечних коридорів евакуації.

Ряд резолюцій РБ ООН 1261 (1999), 1882 (2009), 1998 (2011) і 2225 (2015) у сукупності визначають 6 серйозних (грубих) порушень проти дітей під час збройних конфліктів. Крім того, резолюція РБ ООН 1612 (2005) створила Механізм моніторингу та звітності щодо дітей та збройних конфліктів.

У 2023 році збройні сили російської федерації та пов'язані з ними збройні угруповання були включені до переліку сторін збройного конфлікту, які вчиняють серйозні порушення, що негативно впливають на дітей під час збройного конфлікту, які не перебувають на порядку денному Ради Безпеки, або в інших ситуаціях, і протягом звітного періоду вжили заходів, спрямованих на покращення захисту дітей¹¹¹.

З метою захисту дітей, запобігання та реагування на серйозні порушення їхніх прав було здійснено низку інституційних змін на національному рівні та в системі Міноборони.

У липні 2023 року Президент України створив Робочу групу з питань дітей та збройних конфліктів¹¹². Робоча група відповідає за співпрацю зі Спеціальним представником Генерального секретаря ООН з питань дітей та збройних конфліктів та його офісом. Крім того, розроблено НПД "Щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії російської федерації проти України", затверджений Кабінетом Міністрів України¹¹³.

Відповідно до НПД, Міноборони та ЗСУ у співпраці з іншими державними органами здійснюють низку заходів для захисту дітей, які постраждали від

¹⁰⁷72 дитини мають бути у безпеці: на Донеччині розпочався п'ятий етап примусової евакуації, поліція Донецької області, 02.02.2024

¹⁰⁸На Херсонщині через постійні ворожі обстріли готують обов'язкову евакуацію дітей з їхніми батьками, Херсонська міська військова адміністрація, 26.10.2023

¹⁰⁹У двох територіальних громадах на Сумщині ухвалено рішення про обов'язкову евакуацію дітей у примусовий спосіб, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 05.04.2024

¹¹⁰На Харківщині у 10 населених пунктах оголошено примусову евакуацію дітей, Урядовий портал, 17.07.2023

¹¹¹Додаток А, Річна доповідь Генсека ООН з питань дітей та збройних конфліктів, 25.06.2023

¹¹²Указ Президента України "Про робочу групу для забезпечення взаємодії зі Спеціальним представником Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй з питань дітей та збройних конфліктів, Офісом Спеціального представника Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй з питань дітей та збройних конфліктів та Робочою групою Організації Об'єднаних Націй в Україні з питань дітей та збройних конфліктів", №373/2023, 05.07.2023

¹¹³Національний план превентивних заходів щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей в умовах збройної агресії російської федерації проти України, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 256-р, 22.03.2024

МЗК. Деякі з них пов'язані з підготовкою військовослужбовців у сфері МГП загалом і, зокрема, щодо серйозних порушень проти дітей, інші – з плануванням і веденням бойових дій (наприклад, розташування підрозділів, мінімізація жертв серед цивільного населення, інформаційні кампанії про заборону вербування дітей тощо). Більше інформації про діяльність з поширення знань про МГП міститься у розділі V Добровільного звіту.

→ У 2022 році Міноборони розпочало інформаційну кампанію "Шість злочинів росії проти дітей", яка мала на меті привернути увагу та підвищити обізнаність громадськості та інституцій на національному та міжнародному рівнях щодо норм МГП, пов'язаних із захистом дітей, а також їх порушення шляхом вчинення 6 серйозних злочинів проти дітей під час збройного конфлікту.

Інформаційна кампанія складалася з 5 компонентів, коротко описаних нижче.

I Публікація 7 матеріалів на офіційному сайті АрміяInform та в соціальних мережах Міноборони

- Перший матеріал "6. росія вчиняє всі можливі серйозні порушення проти дітей"¹¹⁴ – загальний анонс кампанії, опублікований 01 червня, в Міжнародний день захисту дітей. Він містить загальну інформацію про серйозні порушення прав дітей під час збройного конфлікту.

Кожен з 6 інших матеріалів присвячений конкретному серйозному порушенню прав дітей і складається з правового аналізу та конкретних фактів такого порушення:

- другий матеріал – "росія вербує і використовує дітей"¹¹⁵
- третій – "росія викрадає українських дітей"¹¹⁶
- четвертий – "росія вбиває та калічить українських дітей"¹¹⁷, оприлюднений 04 червня, у День пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії
- п'ятий – "росія здійснює напади на українські школи та лікарні"¹¹⁸
- шостий – "росія відмовляє в доступі до гуманітарної допомоги"¹¹⁹
- сьомий – "росія вчиняє сексуальне насильство щодо українських дітей"¹²⁰, опублікований 19 червня - у Міжнародний день боротьби за

¹¹⁴"6. росія вчиняє усі можливі злочини проти дітей", АрміяInform, 01.06.2022

¹¹⁵"росія вербує і використовує дітей", АрміяInform, 01.06.2022

¹¹⁶"росія викрадає українських дітей", АрміяInform, 03.06.2022

¹¹⁷"росія вбиває і калічить українських дітей", офіційна сторінка Facebook Міноборони, 04.06.2022

¹¹⁸"росія здійснює напади на українські школи та лікарні", АрміяInform, 08.06.2022

¹¹⁹"росія відмовляє українським дітям у доступі до гуманітарної допомоги", АрміяInform, 14.06.2022

¹²⁰"росія вчиняє сексуальне насильство щодо українських дітей", АрміяInform, 16.06.2022

→ ліквідацію сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

7 матеріалів українською та англійською мовами охопили не лише національну, але й міжнародну аудиторію.

II Публікація статті

Стаття "російські злочини проти дітей"¹²¹ була опублікована в "Articles of War", професійному цифровому виданні з міжнародного права, заснованому Інститутом права і війни ім. Лібера у Вест-Пойнті, США.

III Участь у медіа-заходах, присвячених питанням серйозних порушень проти дітей

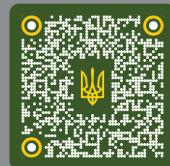
У червні 2022 року представник Міноборони брав участь у рамках телемарафону "Єдині новини" із виступом щодо правових аспектів депортації дітей.

IV Навчання різних категорій осіб

Протягом 2022-2023 років представників Міноборони запрошували провести тренінги з МГП та захисту дітей, а також щодо серйозних порушень їхніх прав для різних категорій: прокурорів, адвокатів та студентів.

V Випуск буклету "Шість злочинів росії проти дітей"

Буклет "Шість злочинів росії проти дітей" був підготовлений і виданий Міноборони за результатами інформаційної кампанії. Двомовна брошура широко розповсюджується під час заходів міжнародного співробітництва та знаходиться у відкритому доступі.

Таким чином, Міноборони активно впроваджує норми МГП щодо захисту дітей у межах загальнонаціональної діяльності, а також ефективно інтегрує ці норми МГП у законодавство, політику та практику оборонного відомства.

¹²¹"російські злочини проти дітей", Articles of War, 14.09.2022

5. Поранені та хворі комбатанти

МГП вимагає захищати та поважати поранених і хворих військовослужбовців збройних сил. МГП гарантує гуманне ставлення та догляд за пораненими і хворими без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, національності, релігії, політичних поглядів чи інших подібних ознак¹²².

У Наказі Міноборони 164 імплементовані конкретні норми Женевських конвенцій та Додаткових протоколів щодо захисту поранених і хворих, зокрема право на життя, належне та своєчасне медичне лікування тощо. Усі вони визначені у двох розділах Наказу Міноборони 164, один з яких присвячений виключно пораненим і хворим, а інший – військовополоненим. Крім того, військовий медичний персонал зобов'язано надавати необхідну медичну допомогу незалежно від будь-яких причин, окрім медичних, а також надавати необхідну медичну допомогу всім пораненим і хворим у районі бойових дій та в умовах окупації¹²³. Таким чином, існуюча нормативно-правова база гарантує відсутність будь-яких переваг на підставі приналежності до певної військової частини або збройних сил тієї чи іншої держави.

→ Досвід застосування ЗСУ у районах ведення бойових дій свідчить про те, що військовослужбовці ЗСУ загалом, а не медична служба, надають усю необхідну медичну допомогу, у тому числі під час взяття ворога в полон¹²⁴.

З метою забезпечення врахування досвіду надання медичної допомоги під час бойових дій, державні органи України постійно працюють над внесенням змін до клінічних протоколів. Так, Міністерство охорони здоров'я України спільно з Департаментом охорони здоров'я Міноборони, Командуванням Медичних сил ЗСУ та профільними громадськими організаціями розробили нові клінічні протоколи з лікування бойової травми. Вони затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 714 від 25 квітня 2024 року¹²⁵.

МГП суворо забороняє мародерство щодо поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії¹²⁶. Наказ Міноборони 164 також імплементує цю заборону.

¹²²Стаття 12, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

¹²³Частина 7 Розділ І, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

¹²⁴База прикладів застосування норм МГП, сайт Міноборони

¹²⁵Наказ Міністерства охорони здоров'я України “Про затвердження нових клінічних протоколів за темою “Бойова травма”, № 714, 25.04.2024

¹²⁶Стаття 16, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

МГП зобов'язує всі сторони збройного конфлікту вживати можливих заходів для пошуку і збору поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії¹²⁷. Наказ Міноборони 164 конкретизує цю норму, зобов'язуючи командирів військових частин організовувати пошукові групи і забезпечувати їх необхідними транспортними та медичними засобами. Національне законодавство України також зобов'язує проводити медичну евакуацію поранених і хворих якнайшвидше.

Для цього, а також з метою надання належної та своєчасної медичної допомоги всім пораненим і хворим учасникам бойових дій, створена багаторівнева система надання медичної допомоги під час евакуації. Цей Добровільний звіт не має на меті детально розглядати систему надання медичної допомоги в ЗСУ, у тому числі пораненим і хворим комбатантам противника. Варто лише зазначити, вона охоплює всі етапи – від надання допомоги самостійно або комбатантами на полі бою (червона зона) до серйозних операцій та реабілітації. Така багаторівнева система медичної допомоги гарантує, що постраждалі отримають належний рівень медичної допомоги відповідно до їхнього медичного стану та безпекової ситуації, що збільшує їхні шанси на виживання та повне одужання.

→ У сфері надання медичної допомоги пораненим і хворим у триваючому МЗК, активно апробовуються та використовуються новітні підходи. Так, наявні випадки використання військовослужбовцями ЗСУ БПЛА для медичної евакуації поранених і хворих бійців¹²⁸.

Крім того, задля мінімізації безпекових ризиків для учасників збройного конфлікту, які беруть участь в евакуації поранених і хворих з поля бою, система Міноборони працює над застосуванням нових технологій під час евакуації, наприклад, роботизованої платформи "Рись". Такий підхід ґрунтується на одному з ключових принципів МГП – гуманності, причому не лише щодо пораненого чи хворого, а й щодо евакуаційної команди.

Вищезазначені правила поведінки з пораненими і хворими учасниками бойових дій, що закріплені в національному законодавстві України, однаково застосовуються до різних типів збройних конфліктів.

¹²⁷Стаття 16, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

¹²⁸Евакуація поранених бійців під час аеророзвідки, 09.06.2024, офіційний Telegram-канал 47-ої окремої механізованої бригади

6. Військовополонені

Поводження з військовополоненими є одним із найбільш врегульованих питань МГП. Третя Женевська конвенція, присвячена поведженню з військовополоненими, включає їхні права на гуманне поведження в будь-який період (як під час взяття в полон, так і під час передачі)¹²⁹, на отримання достатньої кількості їжі, води, житла та медичної допомоги, а також на звільнення, коли більше немає загрози або коли припиняються бойові дії.

Беручи до уваги весь спектр правових питань щодо поведження з військовополоненими, в Україні була створена комплексна система поведження з військовополоненими. Вона охоплює всі аспекти і весь період перебування в полоні, починаючи з моменту захоплення в полон ворожого комбатанта і закінчуючи звільненням з нього. Така ефективна система була побудована завдяки законодавчим та інституційним змінам.

→ З 2022 року уповноважені органи державної влади України видали низку нормативно-правових актів щодо поведження з військовополоненими. Кабінет Міністрів України затвердив постановами Порядок тримання військовополонених¹³⁰ та Порядок здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період¹³¹. Обидва підзаконні нормативно-правові акти імплементують положення МГП. Акти Уряду України були деталізовані через накази міністерств у межах їх компетенції. Міноборони спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України видали наказ "Про порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або діляниць для тримання військовополонених"¹³². Міністерство юстиції України, відповідальне за тримання військовополонених, затвердило Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які утримуються в таборах для військовополонених, діляницях для тримання військовополонених¹³³.

¹²⁹Пункт 1, Стаття 5, Женевська конвенція про поведження з військовополоненими, 12.08.1949

¹³⁰Порядок тримання військовополонених, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №413, 03.04.2022

¹³¹Порядок здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №721, 17.06.2022

¹³²Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або діляниць для тримання військовополонених, затверджений Спільним наказом Міноборони та Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури №15/12, 08.01.2024

¹³³Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, діляницях для тримання військовополонених, затверджений наказом Міністерства юстиції України №1709/5, 30.04.2022

Інституційні зміни були реалізовані шляхом надання додаткових повноважень вже існуючим органам державної влади або створення нових.

→ У квітні 2022 року основні завдання Міністерства юстиції України були розширені щодо питання формування державної політики у сфері поводження з військовополоненими¹³⁴. У рамках цього завдання Міністерство юстиції України створює табори та місця тримання військовополонених, забезпечує у них умови тримання військовополонених відповідно до норм МГП та національного законодавства¹³⁵.

Згадані раніше НІБ та Координаційний штаб щодо військовополонених є державними органами, створеними у березні 2022 року для забезпечення належного поводження з військовополоненими¹³⁶.

НІБ – національний орган, підпорядкований Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій¹³⁷, який виконує обов'язки та функції відповідно до статті 122 Третьої Женевської конвенції та статті 136 Четвертої Женевської Конвенції.

Координаційний штаб щодо військовополонених – тимчасовий консультативно-дорадчий орган, що діє при Кабінеті Міністрів України. Детальна інформація про нього міститься в главі 2 розділу I цього Добровільного звіту.

Створена система поводження з військовополоненими з точки зору міжнародного права та спроможностей повністю відповідає положенням Третьої Женевської конвенції.

Роль Міноборони в поводженні з військовополоненими є обмеженою. Завдання представників системи Міноборони полягають у:

- I захопленні ворожих комбатантів у полон
- II передачі (супроводженні) їх до місць тримання, що створені Міністерством юстиції України

¹³⁴Підпункт 2⁹, пункт 3, Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України, №228, 02.07.2014

¹³⁵Підпункти 95¹⁷, 95¹⁸, пункт 4, Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України, №228, 02.07.2014

¹³⁶Офіційний сайт Національного інформаційного бюро

¹³⁷Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро”, № 228-р, 17.03.2022

I. Захоплення комбатантів ворога в полон

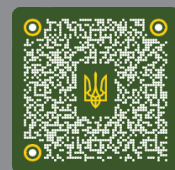
У зв'язку з інтенсивністю бойових дій, невизначеністю оперативної обстановки та високим рівнем емоцій з обох сторін захоплення в полон є одним з найбільш ризикових періодів у поводженні з військовополоненими. Більше того, ця процедура з точки зору МГП є недостатньо врегульованим питанням, адже Третя Женевська конвенція не встановлює чітку процедуру захоплення ворога в полон.

Для цього Міноборони розробило процедуру (єдиний алгоритм) захоплення в полон, який ґрунтується на положеннях МГП, практиці інших збройних конфліктів та досвіді, здобутому під час російсько-українського збройного конфлікту. Алгоритм, перш за все, враховує безпеку військовослужбовців ЗСУ, що є особливо важливим у контексті масовості актів віроломства, що вчиняються військовослужбовцями збройних сил російської федерації.

Алгоритм складається з конкретних етапів, яких має дотримуватися військовослужбовець під час захоплення ворожого комбатанта в полон. На кожному етапі передбачено ряд практичних дій, які має вживати військовослужбовець ЗСУ в залежності від дій противника.

→ Процедура захоплення ворога в полон інтегрована в різні види діяльності у сфері МГП, а саме: підготовку військовослужбовців (починаючи з базової загальновійськової підготовки (далі – БЗВП), нормативно-правові акти, навчальні та аналітичні матеріали.

Так, вона є першою темою Базу прикладів застосування норм МГП, розробленої Департаментом юридичного забезпечення Міноборони. У Базі за цією темою комплексно досліджено кожен етап алгоритму та надається декілька матеріалів: глибокий правовий аналіз питання, таблиця прикладів з триваючого МЗК, спровокованого агресією російської федерації, та їх короткий опис, а також візуальні матеріали (переважно відео) до кожного з них.

Більше інформації про Базу прикладів застосування норм МГП міститься у главі 5 розділу V цього Добровільного звіту.

У системі Міноборони разом з іншими державними органами застосовуються різні інноваційні методи для безпечного захоплення ворога в полон. Один з них – державний проєкт "Хочу жити", створений Координаційним штабом щодо військовополонених¹³⁸.

¹³⁸Офіційний сайт проєкту "Хочу жити"

→ Мета проекту – сприяти безпечній здачі в полон російських військовослужбовців. Проект гарантує, що тим, хто здається, буде забезпечене поводження відповідно до норм Женевських конвенцій, доступ до медичної допомоги, регулярного спілкування з членами сім'ї, а також можливість репатріації або переселення в інші європейські держави. Аби переконатися, що намір здатися є справжнім, процедура захоплення в полон зазвичай починається з використанням БПЛА.

Такий системний підхід щодо регулювання процедури захоплення ворога в полон у поєднанні з сучасними засобами забезпечив позитивні результати, відображені у доповіді ММПЛУ ООН, яка задокументувала значне зменшення кількості порушень, пов'язаних із захоплення комбатантів у полон. Причиною такого покращення безперечно є суворе дотримання принципів МГП та навчання військовослужбовців ЗСУ правилам поводження з військовополоненими, зокрема алгоритму захоплення їх в полон.

II. Переміщення (супроводження) військовополонених до визначених місць тримання

Завдання щодо встановлення порядку переміщення (супроводження) військовополонених після їх захоплення в полон покладене на Міноборони та Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України¹³⁹, якими було видано спільний наказ "Про порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених"¹⁴⁰.

Військова служба правопорядку (далі – ВСП) ЗСУ в системі Міноборони відповідає за переміщення (супроводження) військовополонених до визначених місць. Начальник ВСП ЗСУ відповідає за співпрацю з Міністерством юстиції України щодо обміну інформацією про розташування таборів і місць тримання військовополонених. Ця інформація поширюється в системі ВСП ЗСУ, а начальники регіональних загонів служби організовують збір, передачу (супроводження) та охорону військовополонених з місць їх утримання після захоплення в полон до місць тримання.

Вищезгаданий спільний наказ визначає різні аспекти опитування

¹³⁹Пункт 22, Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №721, 17.06.2022

¹⁴⁰Порядок організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених, затверджений Спільним наказом Міноборони та Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури, № 15/12, 08.01.2024

військовополонених, у тому числі те, яку інформацію можна запитувати, а також надає уніфіковані форми для заповнення.

Спільний наказ також регулює процес реєстрації військовополонених і містить чіткі інструкції, які повинні виконувати військовослужбовці ЗСУ та ВСП, включаючи формалізовані документи, які необхідно заповнити. Він визначає шляхи співпраці з НІБ щодо передачі інформації про взятих в полон ворожих комбатантів.

Особовий склад конвойних підрозділів також керується чіткими інструкціями, розробленими на основі Третьої Женевської конвенції.

Таким чином, відданість державних органів України, в тому числі Міноборони, захисту прав військовополонених забезпечується шляхом комплексної імплементації норм МГП в національному законодавстві.

7. Культурні цінності

Під час збройного конфлікту норми МГП захищають культурні цінності двома способами:

- I У межах загальних джерел МГП (стаття 53 Додаткового протоколу I).
- II У межах спеціальних конвенцій (Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та протоколи до неї). Україна є учасницею всіх цих міжнародних договорів.

На національному рівні Закон України "Про охорону культурної спадщини"¹⁴¹ був прийнятий у 2000 році. Він встановлює загальний правовий режим захисту культурних цінностей, у тому числі у випадку збройного конфлікту. Крім того, надаються визначення об'єктів культурних цінностей та їх класифікація, а також унормовується система управління культурними цінностями.

Більш конкретні положення щодо захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту визначені в Наказі Міноборони 164, який прямо забороняє знищувати культурні цінності, історичні пам'ятки, місця для богослужінь та об'єкти, що становлять культурну або духовну спадщину народів, а також використовувати їх для досягнення військової переваги. Крім того, наказ визначає, що культурні цінності не повинні використовуватися у військових цілях.

Наказ Міноборони 164 встановлює різні рівні захисту культурних цінностей: загальний, спеціальний та посилений. Загальний захист надається об'єктам в Україні, які занесені до Державного реєстру національного культурного надбання. Спеціальний захист надається об'єктам, включеним до Міжнародного реєстру культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом, який ведеться Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО). Посилений захист надається об'єктам, включеним до Списку культурних цінностей, що перебувають під посиленим захистом, який ведеться ЮНЕСКО.

Загальний

Державний реєстр національного культурного надбання (Україна)

Спеціальний

Міжнародний реєстр культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом (ЮНЕСКО)

Посилений

Список культурних цінностей, що перебувають під посиленим захистом (ЮНЕСКО)

¹⁴¹Закон України "Про охорону культурної спадщини", 06.06.2000

¹⁴²Міжнародний список культурних цінностей, що перебувають під посиленим захистом, ЮНЕСКО

- Станом на серпень 2024 року 25 культурних цінностей в Україні включено до Списку культурних цінностей, що перебувають під посиленням захистом¹⁴². Міністерство культури та інформаційної політики України ініціювало цей процес і використало механізм, встановлений Другим протоколом до Гаазької конвенції 1954 року. Міноборони бере участь у ньому шляхом подання декларації про невійськове використання кожного з об'єктів, включених до Списку.

Наказ Міноборони 164 захищає не лише культурні цінності, а й персонал, транспорт, сховища та місця, пов'язані з культурними цінностями. Він також передбачає повагу до визнаних на міжнародному та національному рівнях розпізнавальних знаків щодо захисту культурних цінностей (спеціальна емблема синього щита) і забороняє їхнє неналежне використання.

На національному рівні порядок позначення будівель, споруд і транспортних засобів, що перебувають під захистом норм МГП, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) був затверджений постановою Кабінету Міністрів України у 2022 році¹⁴³.

У системі Міноборони завдання, пов'язані із захистом культурних цінностей, виконують офіцери ЦВС та юридичні радники. Вони співпрацюють щодо поширення знань про МГП, у тому числі про захист культурних цінностей, а також фіксації та повідомлення про порушення норм МГП, у тому числі про ті, що вчиняються проти культурних цінностей.

- Офіцери ЦВС ЗСУ відповідають за ідентифікацію всіх культурних цінностей у зоні відповідальності підрозділу та нанесення їх на карту, яка використовується командирами (начальниками) та офіцерами штабів під час планування та ведення бойових дій. У межах зазначеного, особливої важливості набуває питання встановлення ефективної співпраці з органами місцевої влади та громадянами задля обміну інформацією.

Співпраця з державами-партнерами та міжнародними організаціями відіграє важливу роль в ідентифікації та захисті культурних цінностей. Одним із її напрямків є підготовка військовослужбовців.

¹⁴³ Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1199, 21.10.2022

→ У серпні 2023 року 6 українських офіцерів успішно завершили Курс із захисту культурних цінностей (AMOT Course, Army Monument Officers Course), організований Командуванням цивільних справ та психологічних операцій Армії США та Смітсонівською ініціативою з порятунку культурної спадщини. Українські військовослужбовці разом зі своїми колегами з США, Великої Британії, Франції та Польщі пройшли інтенсивний курс, спрямований на збереження культурних цінностей в умовах збройного конфлікту.

У вересні 2023 року під час позачергового засідання Комітету Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту було прийняте рішення про проведення курсів підготовки для ЗСУ із залученням спеціалістів ЮНЕСКО.

Більше інформації про поширення знань про МГП в цілому наведено в розділі V цього Добровільного звіту.

8. Школи та інші освітні заклади

Школи знаходяться під захистом МГП як цивільні об'єкти¹⁴⁴. Тому, як і будь-який інший цивільний об'єкт, школи можуть бути частиною супутньої шкоди, однак визначальним питанням при цьому є пропорційність¹⁴⁵. Ці ж норми МГП відображені і в Наказі Міноборони 164. Він містить положення про права всіх дітей на отримання освіти¹⁴⁶, але не передбачає надання школам, дитячим садкам, університетам та іншим освітнім установам більшого захисту, ніж цивільним об'єктам.

Однак, визнаючи важливість шкіл та інших освітніх закладів під час збройного конфлікту, у 2019 році Україна стала сотою державою, яка підписала Декларацію про безпеку шкіл¹⁴⁷. Основна ідея полягає в тому, що належним чином організована система освіти може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, поранень та експлуатації. Міноборони у межах компетенції бере участь у цій діяльності, спрямованій на захист шкіл під час збройного конфлікту.

У 2021 році для забезпечення належного механізму імплементації на національному рівні Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з реалізації Декларації про безпеку шкіл¹⁴⁸. Він складається з 6 основних розділів:

- I Ефективна система моніторингу нападів на заклади освіти
- II Захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження
- III Забезпечення безперервності навчання
- IV Забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту
- V Впровадження в освітню політику чутливих до конфлікту інструментів
- VI Забезпечення інформаційної підтримки впровадження положень Декларації

¹⁴⁴Статті 48, 52, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977
Норма 7, Звичаєве МГП

¹⁴⁵Статті 51, 57, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Норми 14, 15, Звичаєве МГП

¹⁴⁶Частини 3, 4, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

¹⁴⁷ЮНІСЕФ та Міністерство освіти і науки об'єднують зусилля для посилення безпеки шкіл на сході України, 20.11.2020

¹⁴⁸План заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 889-р, 04.08.2021

Міноборони в межах своєї компетенції відповідає за реалізацію заходів Плану.

→ Серед іншого, План заходів передбачає моніторинг та інформування про напади на навчальні заклади та випадки їх використання у військових цілях. Обставини, що склалися під час МЗК, спровокованого агресією російської федерації, спонукали військово-політичне керівництво України вжити заходів та підвищити рівень безпеки шкіл.

Одним з них є юридичний обов'язок враховувати розташування освітніх закладів як цивільних об'єктів під час оперативного планування та розміщення військ. Разом з тим, виконати це зобов'язання на практиці не завжди можливо, особливо в умовах ведення бойових дій в урбанізованих районах.

Напади на школи та лікарні визнані одним із серйозних порушень прав дітей під час збройного конфлікту. Питання захисту шкіл також розглядається у затвердженому Кабінетом Міністрів України НПД "Про запобігання та реагування на випадки серйозних порушень прав дітей в умовах агресії російської федерації проти України".

→ Система Міноборони разом з іншими уповноваженими органами державної влади відповідає за недопущення розміщення військових об'єктів у населених пунктах і поблизу цивільних об'єктів (наприклад, шкіл та інших освітніх закладів), а також за реалізацію принципів розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів щодо мінімізації шкоди, завданої цивільному населенню і цивільним об'єктам як супутніх втрат.

Імплементация норм МГП у нормативно-правову базу України, а також інституційні зусилля державних органів України створюють міцну основу для захисту шкіл та інших освітніх закладів під час збройного конфлікту. Декларація про безпеку шкіл реалізується за допомогою конкретних дій, таких як моніторинг нападів, підготовка вчителів та сприяння створенню безпечного навчального середовища. Ці заходи демонструють повагу, у тому числі й Міноборони, у відстоюванні права на освіту навіть під час збройного конфлікту.

9. Емблема Червоного Хреста

Емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала (далі – емблема Червоного Хреста) знаходяться під захистом норм МГП¹⁴⁹. Емблема використовується задля захисту та ідентифікації. Напад на особу, об'єкт або обладнання, захищені емблемою Червоного Хреста, є порушенням Женевських конвенцій 1949 року.

На національному рівні державні органи України вживають заходів для забезпечення захищеного статусу емблеми Червоного Хреста, відповідальності за її порушення та неправомірне використання.

У 1999 році було прийнято Закон України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала в Україні"¹⁵⁰. У 2009 році у зв'язку з ратифікацією Україною Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми (далі – Додатковий протокол III), до згаданого закону були внесені зміни.

Закон України визначає, що під час війни емблема Червоного Хреста відіграє розпізнавальну та захисну роль, окреслює загальні правила, що регулюють обидва види використання, а також встановлює обмеження на законне використання емблеми.

→ Міноборони контролює використання емблеми Червоного Хреста медичною службою ЗСУ, її особовим складом, медичними формуваннями, медичним транспортом на суші, в морі та в повітрі. Міноборони спільно з ТЧХУ та Міністерством охорони здоров'я України здійснює контроль за виконанням Закону України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала в Україні".

→ Наказ Міноборони 164 також містить положення про захист емблеми Червоного Хреста. У ньому зазначено, що медичне (санітарне)

¹⁴⁹Стаття 38, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

Стаття 41, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12.08.1949

Додатковий Протокол до Женевських конвенцій 12.08.1949, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), 08.12.2005

¹⁵⁰Закон України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні", 08.07.1999

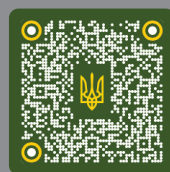
- транспортування має бути організоване таким чином, щоб не давати сторонам конфлікту підстав для взаємних підозр у неправомірному використанні міжнародних розпізнавальних емблем, знаків і сигналів медичного транспорту в підступних цілях (наприклад, для перевезення боєздатних комбатантів або інших озброєних осіб, боєприпасів чи майна немедичного призначення). Він також зобов'язує командирів поважати і захищати національні товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, інші гуманітарні товариства, визнані і уповноважені урядом, і максимально сприяти Міжнародному Комітету Червоного Хреста у виконанні його гуманітарних функцій щодо захисту і допомоги жертвам збройних конфліктів¹⁵¹.

Відповідальність за порушення захищеного статусу емблеми Червоного Хреста, а також за її неправомірне використання визначена Законом України "Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала в Україні" та Кримінальним кодексом України (статті 435 та 445)¹⁵².

- Неправомірне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста визначено Наказом Міноборони 164 як заборонений метод ведення бойових¹⁵³.

Міноборони проводить у ЗСУ низку заходів, спрямованих на підвищення обізнаності військовослужбовців про емблему Червоного Хреста та важливість руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця загалом. Більшість з них є навчальними заходами, часто організованими спільно з партнерськими організаціями.

- У січні 2023 року Міноборони у співпраці з ТЧХУ розробило, надрукувало та розповсюдило у системі Міноборони тематичні плакати щодо захисту емблеми Червоного Хреста. Вони також розміщені у відкритому доступі на офіційному сайті Міноборони.

¹⁵¹Частина 3, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

¹⁵²Статті 435, 445, Кримінальний кодекс України, 05.04.2001

¹⁵³Частина 3, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

10. Тіла (останки) загиблих (померлих)

МГП передбачає, що сім'ї мають право знати, чи загинули їхні близькі, і якщо так, то де вони поховані¹⁵⁴. Сторони збройного конфлікту повинні шукати загиблих¹⁵⁵, збирати інформацію для їх ідентифікації та повідомляти сім'ї¹⁵⁶. Зазвичай цей обов'язок виконують військовослужбовці збройних сил.

Міноборони, ЗСУ та інші державні органи вживають активних правових, інституційних та практичних заходів для пошуку, евакуації, збору та ідентифікації загиблих комбатантів з обох сторін та цивільних осіб, які загинули під час триваючого МЗК, спровокованого агресією російської федерації.

Наказ Міноборони 164 визначає, що пошук та евакуація тіл загиблих повинні проводитися регулярно, якщо дозволяють обставини. За можливості можуть бути проведені переговори з противником та укладення місцевих домовленостей на будь-якому рівні про короткострокове перемир'я або припинення вогню з метою збору та евакуації тіл загиблих, залишених на полі бою¹⁵⁷.

У 2023 році Кабінет Міністрів України уповноважив Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу ЗСУ координувати на національному рівні діяльність груп (гуманітарних місій) з пошуку осіб (або їхніх тіл (останків), зниклих безвісти за особливих обставин, а також зі збору та евакуації тіл (останків) загиблих¹⁵⁸.

Порядок створення та діяльності пошукових груп був затверджений Кабінетом Міністрів України¹⁵⁹. Генеральний штаб ЗСУ відповідає за створення пошукових груп, визначення їхніх місій та завдань, а також району діяльності.

¹⁵⁴Стаття 31, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁵⁵Стаття 33, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Норма 117, Звичаєве МГП

¹⁵⁶Статті 15-17, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

Статті 18, 20, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12.08.1949

Пункт 3, Стаття 17, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 12.08.1949

Пункти 2, 4, Стаття 33, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

Норми 112, 116, Звичаєве МГП

¹⁵⁷Частина 13, Розділ II, Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

¹⁵⁸Пункт 2, постанова Кабінету Міністрів України "Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України", №975, 12.09.2023

¹⁵⁹Порядок утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 511, 29.04.2022

Для забезпечення врахування медичних аспектів під час проведення пошукових та евакуаційних заходів, пошуковими групами в районі проведення операції було видано окремий наказ Міністерства охорони здоров'я України¹⁶⁰, у якому розглядаються питання, пов'язані із заходами безпеки під час вилучення тіл та останків загиблих, забезпеченням засобами індивідуального захисту, обладнанням для збору, вилучення та зберігання тіл та останків тощо.

→ Під час триваючого МЗК зобов'язання щодо пошуку загиблих реалізуються в межах тісної співпраці між різними суб'єктами. Відіграючи ключову роль, Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу ЗСУ розпочинає процес зі збору інформації та її аналізу. Після ідентифікації та верифікації приймається рішення про створення пошукової групи, якій визначається певний район діяльності, місія та завдання.

Пошукова група на місцях у тісній взаємодії з підрозділами ЗСУ здійснює пошук, збір та евакуацію тіл (останків) усіх: комбатантів обох сторін та цивільних осіб. Тіла (останки) цивільних осіб та військовослужбовців ЗСУ передаються до найближчого бюро судово-медичної експертизи.

Залежно від стану тіл (останків) застосовуються різні процедури. Тіло (останки) можуть бути передані родичам для поховання та віддання останньої шани або можуть залишатися у визначених місцях для подальшої ідентифікації (наприклад, для взяття зразків ДНК). Тіла та останки загиблих (померлих) комбатантів ворога доставляються у визначені місця для подальшої репатріації. Ключову роль у цьому питанні відіграють Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу ЗСУ, Координаційний штаб щодо військовополонених та Національна поліція України.

¹⁶⁰Інструкція з проведення пошукових робіт з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України №1440, 10.08.2023

IV.

**ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ
ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.
ЗАКОНОДАВСТВО,
ПОЛІТИКА ТА КРАЩІ
ПРАКТИКИ
МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ
УКРАЇНИ**

У цьому розділі містяться основні питання щодо засобів і методів ведення бойових дій у системі Міноборони. Більшість із них представлені через призму законодавства, політики та кращих практик Міноборони

1. Особливі засоби ведення бойових дій. Як вони врегульовані?

МГП чітко визначає, що право сторін збройного конфлікту на застосування засобів і методів бойових дій не є необмеженим¹⁶¹. Певні види зброї, наприклад хімічна¹⁶² та біологічна¹⁶³, засліплююча лазерна зброя¹⁶⁴ та деякі види куль¹⁶⁵ забороняються окремими договорами у сфері МГП, інші ж, як наприклад ядерна зброя, регулюються загальними нормами МГП. Україна підписала та ратифікувала більшість конвенцій, що наразі забороняють або обмежують використання певних видів зброї.

Система Міноборони, зокрема ЗСУ, не тільки безпосередньо виконують ці зобов'язання під час планування та ведення бойових дій, але також активно беруть участь у співпраці з різними конвенційними органами.

Ядерна зброя. У 1994 Україна підписала Конвенцію про ядерну безпеку¹⁶⁶ та приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 01.07.1968¹⁶⁷.

З того часу Україна почала активно співпрацювати з Міжнародним агентством атомної енергії (далі – МАГАТЕ) задля забезпечення ядерного нерозповсюдження та мирного використання ядерних технологій¹⁶⁸.

У квітні 2022 року на запит України МАГАТЕ розширила свою місію в Україні для запобігання ядерній аварії під час триваючого МЗК між російською федерацією та Україною.

Підтримка МАГАТЕ включає постійне перебування експертів на українських атомних електростанціях. Одна із них – тимчасово окупована Запорізька атомна електростанція, перебування експертів на якій було започатковано у

¹⁶¹Стаття 35, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁶²Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, 13.01.1993

¹⁶³Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів, 17.07.1925

Норми 73, 74, Звичаєве МГП

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10.04.1972

¹⁶⁴Протокол про засліплюючу лазерну зброя (Протокол IV), 13.10.1995

Норма 86, Звичаєве МГП

¹⁶⁵Санкт-Петербурзька декларація про заборону застосування на війні деяких розривних снарядів вагою менше 400 грам, 11.12.1868

Норма 78, Звичаєве МГП

Декларація про незастосування куль, що легко розгортаються та сплющуються, 29.07.1899

Норма 77, Звичаєве МГП

¹⁶⁶Закон України “Про ратифікацію Конвенції про ядерну безпеку”, 17.12.1997

¹⁶⁷Закон України “Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року”, 16.11.1994

¹⁶⁸Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, 17.12.1997

вересні 2022 року. З того часу перебування експертів було декілька разів продовжене.

- Система Міноборони в особі ЗСУ відіграє допоміжну роль у забезпеченні безпеки, а також сприяння персоналу МАГАТЕ у сфері логістики протягом їх ротацій на Запорізькій атомній електростанції. Координаційну функцію зазвичай виконує Головне управління військового співробітництва ГШ ЗСУ. У свою чергу, командування на місцях відповідають за надання допомоги у транспортуванні та забезпечення безпеки на тактичному рівні під час ротаційних заходів.

Хімічна зброя. Україна ратифікувала Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення та є членом Організації по забороні хімічної зброї. У 2018 році Україна стала членом Міжнародного партнерства у боротьбі з безкарністю застосування хімічної зброї.

- Міноборони відіграє важливу роль у дотриманні цієї Конвенції, гарантуючи, що ЗСУ не застосовуватимуть і не розроблятимуть хімічну зброю. Також, представник Міноборони бере участь у складі делегації від України на Конференції держав-учасниць.

Крім того, система Міноборони бере участь у виявленні випадків застосування хімічної зброї протягом МЗК, наданні допомоги постраждалим та правоохоронним органам щодо розслідування таких випадків.

- Протягом лише 1 місяця, травня 2024 року, Командуванням Сил підтримки ЗСУ задокументовано 715 випадків використання проти ЗСУ спеціальних боєприпасів, споряджених небезпечними хімічними речовинами. Це на 271 випадок більше ніж в квітні 2024 року¹⁶⁹. Медична служба, служба хімічного, біологічного та бактеріологічного захисту та інші підрозділи ЗСУ залучені до надання першої допомоги, а також документування таких фактів.

Схожі підходи застосовуються і до біологічної зброї, що є забороненою відповідно до Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення¹⁷⁰, учасницею якої є Україна.

¹⁶⁹Офіційна заява Командування Сил підтримки Збройних Сил України, офіційна сторінка Facebook, 24.05.2024

¹⁷⁰Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 26.03.1975

Протипіхотні міни. Україна є учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення¹⁷¹. З 2006 року державними органами України вживається ряд заходів на виконання вимог Оттавської конвенції. Наприклад, у 2007 році Україна подала заяву, що підтверджувала відсутність на території України районів, забруднених протипіхотними мінами.

Однак, після початку триваючого донині МЗК між російською федерацією та Україною у контексті Оттавської конвенції було зроблено дві заяви. У 2016 та 2018 роках Міністерство закордонних справ від імені України заявило, що починаючи з 20 лютого 2014 року, тимчасової окупації російською федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та окремих районів Донецької та Луганської областей та до повного відновлення конституційного ладу України на цих територіях, включаючи здійснення ефективного контролю України над російсько-українським державним кордоном, можливість виконання Україною зобов'язань за статтею 5 Оттавської конвенції є обмеженою та не гарантується¹⁷².

→ Міноборони у межах компетенції залучене до зазначеного вище процесу. Також, представник системи Міноборони зазвичай бере участь у складі делегації України для участі у зустрічах держав-учасниць Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення.

Касетні боєприпаси. Україна не є державою-учасницею Конвенції про касетні боєприпаси. Однак, ЗСУ зобов'язані використовувати цей вид особливих засобів ведення бойових дій з дотриманням загальних принципів та норм МГП.

→ З метою імплементації зазначених вище юридичних зобов'язань, а також забезпечення дотримання політичних домовленостей, у липні 2023 року було видано наказ Міноборони "Про дотримання вимог щодо застосування касетних боєприпасів"¹⁷³. Наказ визначає, що використання касетних боєприпасів дозволяється лише за межами

¹⁷¹ Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18.09.1997

¹⁷² Заява України, 30.03.2016

Заява України, 31.05.2018

¹⁷³ Наказ Міністерства оборони України "Про дотримання вимог щодо застосування касетних боєприпасів", №398, 10.07.2023

-
- густонаселених районів. Також, кожне місце такого використання має бути зареєстрованим та позначеним на мапі. Самі ці території підлягають першочерговому розмінуванню .

Особливі засоби ведення бойових дій, зокрема і охарактеризовані вище, а також заборони чи обмеження щодо їх використання визначаються і положеннями Наказу Міноборони 164.

2. Нові технології та МГП. Як вони пов'язані?

Нові технології завжди були невід'ємною частиною сектору оборони та військових операцій. Швидкий їх розвиток наразі зумовлює появу широко спектру питань щодо застосування МГП.

Дрони стали визначальними учасниками ведення бойових дій у всіх класичних просторах. Триваючий МЗК між російською федерацією та Україною часто називають першою війною дронів¹⁷⁴. Це підтверджується і Указом Президента, виданим у 2024 році, що розпочинає процес створення у ЗСУ окремого роду сил – Сил безпілотних систем¹⁷⁵. Також, унікальну роль, яку відіграють дрони у межах триваючого МЗК, підтверджують інституційні зміни та напрямки роботи в середині системи Міноборони¹⁷⁶.

ЗСУ мають унікальний досвід використання безпілотних систем як у оборонних, так і у наступальних операціях. Нині дрони використовуються для різних цілей.

- I Йдеться, перш за все, про проведення розвідувальних дій та спостереження, а відтак надання інформації, що безпосередньо впливає на точність застосування класичних засобів (зброї). Таким чином, використання дронів безпосередньо впливає на дотримання одного з основних принципів – розрізнення.
- II По-друге, дрони використовуються як засіб ураження наземних, повітряних та морських військових цілей. Зазначене досягається або шляхом перенесення боєприпасів безпілотними системами, або наявності у дронах бойової частини (так звані "дрони-камікадзе"). Тобто вони є засобами ведення бойових дій, що надають можливість у реальному часі змінити (або скасувати) проведення конкретних бойових дій залежно від обстановки. Крім того, вони широко використовуються для логістичних цілей.
- III По-третє, військовослужбовці ЗСУ використовують дрони для захоплення ворога в полон¹⁷⁷, доставки гуманітарної допомоги цивільним особам¹⁷⁸, евакуації цивільних осіб¹⁷⁹ тощо. Тобто, безпілотні

¹⁷⁴Кропсі С. Війна дронів в Україні: історичний контекст та наслідки для майбутнього, Hoover Institution, 14.03.2024

Хуршудян І., Ілюшина М. та Худов К. Росія та Україна ведуть першу повномасштабну війну дронів, The Washington Post, 02.12.2022

¹⁷⁵Указ Президента України "Про нарощування спроможностей сил оборони" № 51/2024, 06.02.2024

¹⁷⁶Запобігання дружньому вогню та аналіз використання безпілотників: Міноборони розвиває технологію UA DroneID в системі DELTA, Міноборони, 10.04.2024

Міноборони презентувало інноваційні рішення щодо цифровізації стандартів НАТО, Міноборони, 27.03.2024

Міноборони закликає країни Контактної групи з питань оборони України вкласти 1,5 мільярда доларів у виробництво БПЛА, Міноборони, 20.02.2024

¹⁷⁷Російські військовослужбовці здаються в полон українським дронам, Daily Mail, 29.02.2024

¹⁷⁸Доставка дроном: військовослужбовці скинули питну воду постраждалим жителям села, Firstpost, 10.06.2023

системи використовуються для зменшення страждань та порятунку захищених категорій осіб, що і є основною ціллю МГП.

Кіберпростір є порівняно новим простором ведення бойових дій, у якому використовується широкий спектр нових технологій. Застосування МГП у таких операціях, незважаючи на однозначність позиції Генеральної Асамблеї ООН¹⁸⁰, все ще зумовлює низку юридичних питань.

З метою врегулювання зазначеного, нова редакція Наказу Міноборони 164 буде вміщувати окрему главу щодо особливостей ведення бойових дій у кіберпросторі з точки зору МГП. Ця глава разом із розділом про загальні положення щодо дотримання норм МГП під час планування і ведення бойових дій, сформує необхідну юридичну базу. Дискусії щодо конкретних питань застосування міжнародного права, і МГП зокрема, до кіберпростору, продовжують відбуватись як на міжнародному рівні, так і в Україні.

→ Міноборони відіграє важливу роль у таких дискусіях на національному рівні. Наприклад, у лютому 2024 року Міноборони виступило співорганізатором першого Київського міжнародного Форуму з кібербезпеки 2024 "Стійкість під час кібервійни", який об'єднав представників держави і бізнесу, кіберспільноти, технологічних компаній та провідних експертів галузі¹⁸¹. Форум засвідчив важливість кібербезпеки в контексті кібервійни, а також необхідність нарощування спроможностей кібербезпеки України, зокрема шляхом розвитку нормативно-правової бази, заснування центру кібербезпеки та співпраці з міжнародними партнерами.

Крім того, у липні 2024 року представники Департаменту юридичного забезпечення Міноборони взяли участь у Круглому столі з питань МГП і кібероперацій під час збройного конфлікту, організованому МКЧХ. Військові юристи виступили з доповіддю щодо підходів Міноборони у питанні застосування МГП до бойових дій у кіберпросторі.

Штучний інтелект (далі – ШІ) будучи новою технологією швидко розвивається у всіх сферах, зокрема і оборонній. Зазначене вимагає комплексного підходу, зокрема і в нормативно-правовому врегулюванні. Обговорення питання ШІ та МГП все ще тривають та дуже залежать від виду ШІ та способу його використання (як невід'ємна частина засобів ведення бойових дій, для аналізу інформації, для управління військами тощо).

¹⁷⁹ Документальний фільм "Йди за мною", YouTube канал "Shoot Shot", 18.01.2023

¹⁸⁰ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Розробки у сфері інформації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки", A/RES/70/237, 23.12.2015

¹⁸¹ Розпочався Київський міжнародний Форум з кібербезпеки 2024, Міноборони, 07.02.2024

У 2020 році Уряд України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні¹⁸². Концепція має бути реалізована до 2030 року. На її виконання також було розроблено План дій¹⁸³.

→ Концепція визначає оборону як одну з пріоритетних сфер, у яких мають бути реалізовані завдання державної політики у сфері розвитку ШІ. Для досягнення мети Концепції у сфері оборони слід забезпечити використання технологій штучного інтелекту у системах:

- командування та управління;
- озброєння та військової техніки;
- збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій;
- аналізу/розвідки, підтримки проведення розвідувальних заходів, обробки картографічної інформації;
- протидії кіберзагрозам у сфері оборони, що базуються на застосуванні технологій штучного інтелекту, у тому числі таких, що дозволяють швидко виявити кібератаки, попереднє сканування та наступне уникнення шкідливих кодів або сканування підозрілих моделей поведінки, а не конкретного коду;
- імітаційного та когнітивного моделювання бойової обстановки;
- когнітивного аналізу спроможностей військових підрозділів.

Пріоритетні напрями і основні завдання з розвитку технологій штучного інтелекту у сфері оборони визначаються у відповідних документах оборонного планування.

Отже, питання ШІ та застосування міжнародного права, зокрема МГП, у межах всіх зазначених вище питань, визначені Урядом України як пріоритетні напрямки державної політики у цій сфері.

¹⁸² Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України №1556-р, 02.12.2020

¹⁸³ План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 438-р, 12.05.2021

3. Юридична оцінка зброї відповідно до статті 36 Додаткового протоколу I. Що зроблено?

Обов'язок проводити юридичну оцінку зброї визначається статтею 36 Додаткового протоколу I, яка встановлює, що при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення бойових дій держава повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в Додатковому протоколі I або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, що застосовується¹⁸⁴.

Задля виконання вказаного зобов'язання у 2024 році Міноборони працює над розробленням чіткої та комплексної системи юридичної оцінки зброї. Зазначене буде інтегроване в процес закупівлі зброї. Системність буде забезпечена шляхом видання нормативно-правового акту, що визначить порядок проведення юридичної оцінки та створення комісії експертів (представників юридичної служби, медичної служби та служби озброєння). Вони будуть залучені до порядку проведення юридичної оцінки у відповідності до алгоритму, запровадженого нормативно-правовим актом.

Процес оцінки спершу буде сконцентрований на визначенні чи відповідає конкретна зброя зобов'язанням за чинними міжнародними договорами, зокрема щодо заборони зброї масового знищення та заборони певних видів звичайної зброї.

Щодо звичайної зброї, у процесі правової оцінки буде визначатися чи потрапляє зброя під заборони, встановлені Протоколами до Конвенції про деякі види звичайної зброї 1980 року (осколки, що не піддаються виявленню¹⁸⁵, засліплююча лазерна зброя¹⁸⁶). Процес також стосуватиметься обмежень, встановлених Протоколами до вказаної Конвенції (міни, міни-пастки та інші пристрої¹⁸⁷, запалювальна зброя¹⁸⁸). Крім того, інші заборони та обмеження, що містяться в нормах звичаєвого та договірного права, наприклад, кулі, що легко розгортаються або сплющуються, отрути та отрутна зброя та інші також будуть враховані у процесі проведення правової оцінки. Процес правової оцінки також стосуватиметься спеціальних обмежень для підводних мін, торпед, хімічних засобів боротьби з заворушеннями, а також зброї, що може

¹⁸⁴Стаття 36, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁸⁵Протокол I про осколки, які не піддаються виявленню (Протокол I) до Конвенції від 10 жовтня 1980 року, 10.10.1980

¹⁸⁶Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), 13.10.1995

¹⁸⁷Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, 03.05.1996

¹⁸⁸Протокол III про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III) до Конвенції від 10 жовтня 1980 року, 10.10.1980

спричинити широкомасштабну, довгочасну і серйозну шкоду.

Наступним етапом процесу стане оцінка зброї на відповідність загальним принципам МГП. Такий підхід дозволить найбільш ефективно інтегрувати процес правової оцінки зброї в існуючі наразі процеси реалізації шляхів отримання зброї.

На кожній стадії процесу правової оцінки згадана вище комісія експертів може дійти висновку, що певна зброя є 1) забороненою та не може бути прийнята на озброєння в системі Міноборони, або 2) підлягає певним конвенційним обмеженням, і що вона може бути прийнята на озброєння і застосовуватися з урахуванням таких обмежень. Комісія також буде уповноважена надавати подальші рекомендації щодо дозволених способів застосування цієї зброї.

→ Хоча комплексний процес юридичної оцінки зброї ще розробляється, на практиці уже існують випадки проведення оцінки конкретних видів зброї. Зазначене проводиться Департаментом юридичного забезпечення Міноборони. У 2024 році здійснено правову оцінку протипіхотних вибухових пристроїв ПВП-50, ПВП-100 та ПВП-200. За результатами оцінки зроблено висновок, що зважаючи на те, що ці пристрої є дистанційно керованими та не можуть бути оснащені детонатором, що активується жертвою, вони не підлягають конвенційним обмеженням за Оттавською конвенцією. Їхнє застосування регулюється Протоколом про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію. Отже, такі пристрої можуть бути прийняті на озброєння у системі Міноборони та застосовуватися у відповідності до положень згаданого Протоколу II.

Запровадження чіткої та комплексної системи юридичної оцінки зброї у системі Міноборони очікується до кінця 2024 року. Однак, навіть під час заснування цього процесу, Департамент юридичного забезпечення Міноборони активно працює над моніторингом нових видів зброї та оцінки її з точки зору МГП.

4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Чому це заборонений метод ведення бойових дій?

МГП захищає кожного від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі – СНПК). Такий захист закріплений у нормах МГП двох видів:

- I По-перше, йдеться про загальні положення МГП щодо гуманного поводження, заборони жорстокого і такого, що принижує людську гідність поводження, а також тортур.
- II По-друге, про спеціальні норми МГП, які прямо забороняють вчинення різних форм СНПК, зокрема зґвалтування, примусову проституцію та будь-яку іншу форму непристойних посягань. Історично, норми другого виду відпочатку стосувалися захисту лише жінок¹⁸⁹, однак пізніше такий підхід був змінений¹⁹⁰.

Вказані вище норми МГП імплементовані в Наказі Міноборони 164.

Крім того, ряд резолюцій РБ ООН присвячений різним питанням СНПК. Наприклад, резолюція РБ ООН 1820 (2008) визначила, що сексуальне насильство є зброєю та кваліфікується як воєнний злочин, резолюція РБ ООН 1960 (2010) мала на меті покласти край безвідповідальності за сексуальне насильство під час збройно конфлікту, а резолюція РБ ООН 2160 (2013) визначила вплив сексуального насильства на чоловіків та хлопчиків. Усі вказані резолюції також знайшли своє відображення у законодавчих інструментах національного рівня.

У травні 2022 року Уряд України та Офіс Спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту підписали Меморандум про співробітництво щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни¹⁹¹. З метою забезпечення імплементації Меморандуму усіма уповноваженими органами на належному рівні, у вересні 2022 року був розроблений та схвалений на засіданні Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків Імплементаційний план¹⁹². Він складається із завдань, що мають бути спільно реалізовані органами державної влади України, зокрема Міноборони, неурядовими та міжнародними організаціями.

¹⁸⁹Стаття 27, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949
Стаття 76, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁹⁰Норма 93, Звичаєве МГП

¹⁹¹Меморандум про співробітництво Уряду України та Офісу Спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни, 03.05.2022

¹⁹²Імплементаційний план реалізації Рамкової програми співробітництва у сфері запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, 15.09.2022

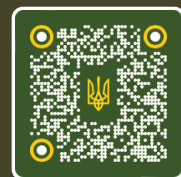
Також, захист від СНПК як одне із пріоритетних питань входить до НПД "Жінки, мир, безпека" (до 2025 року)¹⁹³. Міноборони у межах компетенції залучене до виконання НПД.

→ З 2022 року, початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, військовослужбовці ЗСУ під час звільнення тимчасово окупованих територій стають першими представниками влади для цивільного населення деокупованих територій. Такі цивільні особи, у тому числі і постраждалі та свідки СНПК, ділилися інформацією про воєнні злочини російських військовослужбовців, а часто і речовими доказами їх вчинення. Для забезпечення належного рівня взаємодії з постраждалими від СНПК, зокрема і щодо уникнення їх повторної травматизації, Міноборони спільно з Програмою PROTECT розробили Пам'ятку військовослужбовця щодо взаємодії з цивільними особами, постраждалими від СНПК.

Ця Пам'ятка поширюється серед усіх військовослужбовців і має повійне призначення. Перш за все, вона виконує превентивну роль (лицьовий бік Пам'ятки), надаючи розуміння поняття СНПК, його видів та заборон, а також кваліфікації СНПК як воєнного злочину. По-друге, Пам'ятка спрямована на протидію СНПК (зворотній бік Пам'ятки) шляхом надання чітких і практичних рекомендацій як з емпатією та повагою взаємодіяти з постраждалими від СНПК. Вона наголошує на необхідності активного слухання, недопущення засудження постраждалої особи та як надавати необхідну інформацію щодо різних видів допомоги, які на національному рівні гарантуються постраждалим від СНПК.

Пам'ятка стала ефективним швидким рішенням щодо навчання військовослужбовців ЗСУ з сенситивного питання СНПК.

Пам'ятка знаходиться в загальному доступі українською та англійською мовами.

На сайті Міноборони також міститься окремий розділ щодо гендерних питань у сфері оборони. У ньому доступні деякі інші матеріали, пов'язані з СНПК, наприклад, Аналітична довідка щодо міжнародного досвіду репарацій постраждалим від СНПК та інших воєнних злочинів, розроблена спільно з Програмою PROTECT¹⁹⁴.

¹⁹³ [Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року](#), затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1544-р, 28.10.2020

¹⁹⁴ [Аналітична довідка щодо міжнародного досвіду репарацій постраждалим від СНПК та інших воєнних злочинів](#), Міноборони

**ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ
ПРО МГП.
ЗАКОНОДАВСТВО,
ПОЛІТИКА
ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ
МІНІСТЕРСТВА
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

DCAF Женевський центр з
врядування у секторі
безпеки

У цьому розділі представлено загальний огляд діяльності системи Міноборони у сфері поширення знань про МГП серед різних категорій військовослужбовців. Також описуються сучасні інструменти, що використовуються для підвищення обізнаності особового складу з питань МГП. Загалом, у розділі запропоновано сучасний підхід до поширення знань про МГП, а також шляхів мотивації дотримуватись його норм в умовах триваючого МЗК.

1. Система поширення знань про МГП. Як вона побудована?

Поширення знань про МГП є одним із зобов'язань, чітко визначених усіма чотирма Женевськими конвенціями та Додатковим протоколом I¹⁹⁵. Серед категорій осіб, зобов'язаних знати МГП, є і військовослужбовці. Поняттю "збройні сили" у розумінні Женевських конвенцій у національному законодавстві України¹⁹⁶ відповідає дефініція "Сил оборони". Сили оборони включають ЗСУ та інші військові формування, створені відповідно до законодавства України (Національна гвардія України¹⁹⁷, ДССТ¹⁹⁸, Служба зовнішньої розвідки України¹⁹⁹), а також правоохоронні та розвідувальні органи.

Департамент юридичного забезпечення Міноборони, здійснюючи координацію заходів щодо поширення знань про МГП у ЗСУ, ДССТ і апараті Міноборони, створив ефективну систему поширення знань про МГП. Вона базується на 5 конкретних принципах:

- I важливість
- II системність
- III доповнюваність
- IV практичність
- V стандартизація

Важливість поширення знань про МГП означає, що кожен військовослужбовець у системі Міноборони повинен пройти підготовку з МГП. Понад 10 років інтенсивного МЗК довели таку необхідність. Тому, відповідно до законодавства, кожен військовослужбовець зобов'язаний знати та дотримуватися положень договорів у сфері МГП, стороною яких є Україна²⁰⁰.

Системність. Поширення знань про МГП здійснюється систематично. Проведення окремих навчальних курсів (зазвичай представниками НУО) не задовольняє існуючі потреби ЗСУ. Системний підхід означає, що компонент

¹⁹⁵Стаття 47, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949

Стаття 48, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12.08.1949

Стаття 127, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 12.08.1949

Стаття 47, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949

Стаття 83, Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977

¹⁹⁶Пункт 18, частина 1, стаття 1, Закон України "Про національну безпеку України", 21.06.2018

¹⁹⁷Стаття 1, Закон України "Про Національну гвардію України", 13.03.2014

¹⁹⁸Стаття 1, Закон України "Про Державну спеціальну службу транспорту", 05.02.2004

¹⁹⁹Стаття 1, Закон України "Про службу зовнішньої розвідки України", 01.12.2005

²⁰⁰Стаття 15, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

МГП має бути інтегрований у наявну систему військової освіти та підготовки та повинен стати невід'ємною частиною підготовки кожного військовослужбовця.

Доповнюваність. Інтегровані на всіх рівнях системи військової освіти та підготовки компоненти МГП повинні доповнювати модуль, який викладався на попередньому рівні підготовки. Доповнюваність заощаджує час та забезпечує прогресивне засвоєння знань з МГП.

Практичність. Різні категорії військовослужбовців потребують різного рівня знань у сфері МГП. Зміст підготовки з МГП повністю залежить від військово-облікової спеціальності та функціональних завдань конкретної категорії військовослужбовців. При цьому, підготовка у сфері МГП повинна включати не лише теоретичну частину (наприклад, лекції), а й містити практичні вправи та кейси. Усі вони мають бути реалістичними та відображати досвід, набутий під час триваючого МЗК.

Стандартизація. Значне збільшення чисельності ЗСУ призвело до необхідності підготовки більшої кількості військовослужбовців. Наразі відповідні курси підготовки проводяться як на території України, так і за кордоном (інструкторами держав-партнерів) у межах міжнародної військової допомоги. Рівень знань та розуміння МГП у військовослужбовців ЗСУ має відповідати визначеному рівню незалежно від того, де вони проходили підготовку. Для цього розробляються стандарти викладання МГП для підготовки різних категорій військовослужбовців ЗСУ.

→ 21 березня 2024 року Міноборони та J7 Групи безпекової допомоги – Україна (далі – SAG-U) спільно з Місією ЄС з військової допомоги Україні (далі – EUMAM) провели зустріч щодо підготовки у сфері МГП.

Мета зустрічі – вироблення єдиного підходу до викладання МГП військовослужбовцям, які проходять підготовку на території держав-партнерів, а також формування переліку вимог до рівня підготовки військовослужбовців різних категорій у сфері МГП шляхом розроблення Навчального модуля підготовки у сфері МГП для ЗСУ.

З метою досягнення зазначеного, проаналізовано понад 450 курсів, що проводяться у межах діяльності SAG-U та EUMAM.

Ці програми проаналізованих курсів поділено на 3 групи залежно від важливості інтеграції модулів у сфері МГП. Крім того, було розроблено структуру модулів, їхню тривалість, навчальні та освітні цілі.

→ За результатами діяльності учасники дійшли згоди, що:

- I підготовка у сфері МГП, отримана за межами України, має відповідати навчанню з МГП, що надається тій самій категорії військовослужбовців в Україні;
- II Навчальний модуль підготовки у сфері МГП для ЗСУ є ефективним методом встановлення вимог щодо поширення знань про МГП.

Женевські конвенції та Додатковий протокол I чітко визначають конкретні форми поширення знань про МГП. Найбільш актуальними для системи Міноборони є:

- I включення до програм військової освіти та підготовки
- II поширення текстів Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них

Обидві форми використовуються під час поширення знань про МГП у системі Міноборони. Перша з них забезпечує інституційність та розвиток спроможностей, друга ж є більш гнучкою та дозволяє Міноборони реагувати на нагальні потреби, які можуть виникати у зв'язку з високою інтенсивністю триваючого МЗК. Обидві форми використовуються одночасно та доповнюють одна одну. Більше інформації про них представлено у наступних главах.

2. Поширення знань про МГП у системі військової освіти. Як здійснюється?

Структура військової освіти включає:

- допризовну підготовку;
- підготовку осіб за військово-технічними та військово-медичними спеціальностями;
- військово-професійну підготовку військовослужбовців рядового, сержантського (старшинського) складу строкової військової служби та військової служби за контрактом;
- підготовку військовослужбовців сержантського і старшинського складу військової служби за контрактом з одночасним здобуттям фахової передвищої освіти або ступеня вищої освіти молодшого бакалавра;
- підготовку військовослужбовців офіцерського складу;
- професійну військову освіту;
- військову підготовку громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу²⁰¹.

Наказ Міноборони 164 визначає чіткий перелік компетентностей у сфері МГП, яких мають набути представники різних категорій військовослужбовців під час військової освіти та підготовки²⁰².

Військовослужбовці рядового складу зобов'язані:

- знати норми МГП щонайменше в обсязі Пам'ятки військовослужбовця з МГП;
- бути спроможним дотримуватись норм МГП під час ведення бойових дій.

Підготовка рядового складу складається з БЗВП і фахової підготовки за визначеною військово-обліковою спеціальністю²⁰³. БЗВП є обов'язковою підготовкою для осіб, які не проходили військової служби, та призначена для набуття ними первинних знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби. Модуль з МГП є невід'ємною частиною БЗВП. Протягом мирного часу у межах БЗВП проводиться модуль з МГП (тривалість – 1 година)²⁰⁴. Однак, протягом правового режиму воєнного стану програма БЗВП для мобілізованого ресурсу містить модуль з МГП тривалістю

²⁰¹Концепція трансформації системи військової освіти, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1490, 30.12.2022,

²⁰²Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 164, 23.03.2017

²⁰³Пункт 6.1, розділ VI Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України № 170, 10.04.2009

²⁰⁴Програма базової загальновійськової підготовки (тривалістю 3 місяці), затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України, 2021

2 години²⁰⁵. Зазначене безперечно засвідчує усвідомлення військовим командуванням значної ролі, яку відіграє МГП під час підготовки військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в районі ведення бойових дій.

Нині БЗВП особового складу ЗСУ проводиться також і на території держав-партнерів у рамках надання міжнародної військової допомоги. З метою забезпечення отримання військовослужбовцями однакового рівня знань у сфері МГП, а також врахування досвіду, набутого під час триваючого МЗК, Департаментом юридичного забезпечення Міноборони спільно з партнерськими НУО розроблено Комплексний пакет з викладання МГП у межах БЗВП.

→ Комплексний пакет з викладання МГП у межах БЗВП є повноцінним стандартом. Він складається з 4 взаємопов'язаних матеріалів: Презентація, Лекція (текстовий матеріал), Перелік найбільш поширених запитань і відповідей на них, а також Пам'ятка військовослужбовця з МГП. Усі матеріали пов'язані однією структурою, а саме:

- ❶ Мета МГП
- ❷ Чому необхідно дотримуватися МГП?
- ❸ Принципи МГП
- ❹ Процедура захоплення в полон
- ❺ Засоби та методи ведення бойових дій
- ❻ Відповідальність за порушення МГП

Лекційний матеріал побудований відповідно до слайдів презентації та щодо кожного з них вміщує як основні тези, що обов'язково мають бути озвучені, так і більш детальну інформацію для вивчення. Перелік найбільш поширених запитань і відповідей на них включає саме ті запитання, які найчастіше виникають серед військовослужбовців рядового складу ЗСУ. Наприклад, "Чи є Білорусь стороною конфлікту?", "Чи впливає назва "спеціальна військова операція" на застосування МГП?" і т.д.

Систематичне використання Комплексного пакету з викладання МГП у межах БЗВП дозволяє керівному складу системи Міноборони бути впевненими в якості матеріалу, що викладається військовослужбовцям ЗСУ незалежно від того, хто і де проводить таке

²⁰⁵Програма базової загальновійськової підготовки (для мобілізованого ресурсу), затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України, 2022

→ навчання. Комплексний пакет з викладання МГП у межах БЗВП схвалено державами-партнерами під час зустрічі щодо підготовки у сфері МГП 21 березня 2024 року²⁰⁶.

Військовослужбовці сержантського складу зобов'язані:

- знати Пам'ятку військовослужбовця з МГП, основні положення МГП та відповідальність у разі їх порушення;
- бути спроможним дотримуватись норм МГП під час ведення бойових дій, а також віддавати накази підпорядкованому особовому складу.

У мирний час базовий рівень підготовки сержантського складу командного напрямку складається із Курсу лідерства базового рівня та курсу фахової підготовки. При цьому Курс лідерства є універсальним для сержантів будь-якої військово-облікової спеціальності, тому він включає модуль з МГП "Характер сучасних бойових дій (операцій)"²⁰⁷ тривалістю 3 години. У межах модулю вивчаються дефініція МГП, основні положення щодо комбатантів, некомбатантів, цивільних осіб, правила МГП під час ведення бойових дій; а також забезпечення дотримання МГП підпорядкованим особовим складом під час бойових дій.

Достатні знання із зазначених вище питань у сфері МГП, отримані майбутніми командирами відділень, забезпечують дотримання норм МГП на найнижчому рівні. Командири відділень є першою і найнижчою ланкою командирів, які безпосередньо управляють військовослужбовцями під час участі у бойових діях та мають прямий обов'язок щодо забезпечення виконання норм МГП.

Військовослужбовці офіцерського складу тактичного рівня зобов'язані:

- знати і розуміти положення та принципи МГП і дотримуватися їх під час участі у бойових діях;
- мати практичні навички застосування теоретичних знань під час прийняття рішень і надання чітких вказівок підпорядкованому особовому складу під час бойових дій;
- знати методику викладання МГП підпорядкованому особовому складу.

У вищих військових навчальних закладах теоретична підготовка майбутніх військовослужбовців офіцерського складу тактичного рівня у сфері МГП здійснюється в межах предмету "Основні аспекти законодавства України". Практичні навички щодо дотримання норм МГП у бойових діях здобуваються під час вивчення військових навчальних дисциплін, наприклад, тактика та інші.

²⁰⁶Протокол зустрічі щодо підготовки у сфері МГП, 21.03.2024

²⁰⁷Курс лідерства базового рівня, затверджений Головнокомандувачем Збройних Сил України, 2022

Крім того, офіцери юридичної служби системи Міноборони зобов'язані:

- знати і дотримуватись норм МГП;
- бути спроможними виконувати функції юридичного радника;
- знати методику викладання МГП для різних категорій військовослужбовців.

→ Підготовка офіцерів юридичної служби системи Міноборони (на тактичному рівні) здійснюється Військово-юридичним інститутом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, підпорядкованим Департаменту юридичного забезпечення Міноборони.

Вивчення міжнародного права відбувається у декілька етапів: від загального до конкретного. На третьому курсі навчання майбутні офіцери юридичної служби вивчають курс "Міжнародне публічне право". Під час нього курсанти отримують знання щодо теоретичних та історичних основ міжнародного права, процесів, пов'язаних із встановленням міждержавних відносин, та системи джерел міжнародного права. Цей курс покликаний сформулювати у курсантів загальне розуміння міжнародного права і забезпечити ґрунтовну основу для подальшого вивчення.

На четвертому курсі майбутні офіцери юридичної служби вивчають курс "Міжнародне приватне право". Його метою є надання достатніх знань про роль і значення міжнародного приватного права, особливо в контексті стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

На п'ятому, випускному, курсі, після отримання знань у сфері військових наук та міжнародного права, курсанти проходять курс з МГП. Метою цього курсу є надання: 1) знань про історію МГП, його основні аспекти та правову основу; 2) розуміння співвідношення між МГП та іншими галузями міжнародного права; 3) здатності кваліфікувати вид збройного конфлікту та визначати правовий режим(и), що застосовується.

Описаний підхід дозволяє забезпечити отримання майбутніми офіцерами юридичної служби системи Міноборони глибоких та систематизованих знань у сфері МГП.

Військовослужбовці офіцерського складу оперативного та стратегічного рівнів зобов'язані:

- мати глибокі знання у сфері МГП, зокрема щодо питання відповідальності командирів (начальників);
- володіти практичними навичками застосування теоретичних знань під час прийняття рішень і надання чітких вказівок (наказів) підпорядкованому особовому складу;
- знати методику викладання МГП підпорядкованому особовому складу;
- бути здатними проводити правовий аналіз сучасних збройних конфліктів.

→ Здобуття військовослужбовцями офіцерського складу оперативного та стратегічного рівнів освіти відбувається в Національному університеті оборони України. Одним із навчальних предметів для всіх слухачів є "Право збройних конфліктів". Він стандартизований і викладається офіцерам усіх військових спеціальностей. Загальна тривалість складає 60 академічних годин.

Під час опанування навчального предмету військовослужбовці вивчають 16 тем, серед яких: військові аспекти міжнародного права, право збройних конфліктів, Гаазьке право, сторони збройного конфлікту, захист жертв війни, захист цивільних об'єктів, захист культурних цінностей, заборонені засоби і методи ведення бойових дій, правовий режим окупації, дотримання МГП під час планування та проведення операцій, імплементація МГП у національному законодавстві, порушення МГП та відповідальність за них тощо.

Курс завершується іспитом, який офіцери повинні скласти для отримання військової освіти відповідного рівня. Такий підхід забезпечує набуття майбутніми офіцерами достатнього рівня знань і навичок у сфері МГП.

3. Поширення знань про МГП у межах підвищення кваліфікації. Як здійснюється?

Система курсів підвищення кваліфікації (допідготовки, перепідготовки) включає комплекс навчальних курсів та має на меті забезпечити постійний і безперервний професійний розвиток військовослужбовців, зокрема і у сфері МГП.

Система курсів підвищення кваліфікації (допідготовки, перепідготовки) включає навчальні курси, які проводяться як на систематичній основі, так і ad hoc. Вони організовані як на території України, так і за кордоном. Перелік навчальних курсів охоплює різні категорії військовослужбовців, а тому є досить широким і різноманітним.

Курси професійної військової освіти та курси підвищення кваліфікації у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти і закладах фахової передвищої військової освіти в системі Міноборони організовуються відповідно до наказу Міноборони, який зазвичай видається раз на два роки²⁰⁸. Постійні курси підвищення кваліфікації, що проводяться за кордоном, періодично узгоджуються з державами-партнерами або організаціями, відповідальними за їх проведення. Навчальні курси ad hoc зазвичай проводяться на запит і є найгнучкішим інструментом підготовки військовослужбовців, що здатен забезпечити вирішення термінових і актуальних потреб.

З точки зору вивчення норм МГП усі згадані курси можна розділити на два кластери:

- I курси, присвячені виключно вивченню норм МГП
- II курси, що містять компонент МГП

Слухачами курсів у межах обох кластерів є військовослужбовці різних категорій (юристи, командири, штабні офіцери, сержанти (наприклад, інструктори) тощо).

Курси, присвячені виключно вивченню норм МГП

На території України навчальні курси, присвячені виключно МГП, зазвичай проводяться вищими військовими навчальними закладами в тісній співпраці з Департаментом юридичного забезпечення Міноборони.

²⁰⁸Наказ Міністерства оборони України “Про організацію та проведення курсів професійної військової освіти та курсів підвищення кваліфікації у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти і закладах фахової передвищої військової освіти”, № 7, 04.01.2024

→ **Курс підвищення кваліфікації у сфері МГП для представників юридичної служби системи Міноборони** проводиться декілька разів на рік Військовим інститутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка²⁰⁹. Метою курсу є надання поглиблених знань щодо тлумачення норм МГП та їх дотримання, зокрема під час триваючого МЗК між російською федерацією та Україною. Тривалість курсу становить 2 тижні, протягом яких викладаються два модулі:

- I Jus ad bellum
- II МГП: сфера застосування, принципи, категорії, відповідальність

З метою забезпечення актуальності та практичного наповнення курсу, до участі в ньому у якості лекторів також запрошуються представники різних органів державної влади, які здійснюють свою діяльність у сфері МГП (Офіс Генерального прокурора (далі – ОГП), Міністерство юстиції України, Міноборони, НІБ тощо, а також представники з неурядового сектору (МКЧХ, ТЧХУ та інші).

Курси, присвячені виключно вивченню норм МГП, що відбуваються закордоном проводяться або в рамках міжнародної військової допомоги, або в межах співпраці з міжнародними організаціями у сфері МГП.

→ У 2023 році Департамент юридичного забезпечення Міноборони через SAG-U та EUMAM надіслав запит до держав-партнерів щодо проведення курсів підвищення кваліфікації з МГП для юридичних радників та інструкторів навчальних підрозділів ЗСУ. Так була створена система курсів підвищення кваліфікації з МГП на території Франції та Німеччини.

3 грудня 2023 року по травень 2024 року Францією було проведено 4 курси підвищення кваліфікації з МГП для юридичних радників та інструкторів (по 15 осіб кожен). Навчальні плани та матеріали були розроблені у тісній співпраці з Департаментом юридичного забезпечення Міноборони. Це дозволило включити реальні практичні ситуації та досвід застосування МГП, набутий під час триваючого МЗК, а відтак і підвищити ефективність і практичність курсів.

3 грудня 2023 року по травень 2024 року Німеччиною було проведено

²⁰⁹Каталог курсів підвищення кваліфікації (допідготовки, перепідготовки) у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти та закладах фахової передвищої військової освіти, затверджений заступником Міністром оборони України, № 1788/у, 27.12.2022

→ 2 курси підвищення кваліфікації з МГП для юридичних радників (по 15 осіб кожен). Спільне навчання з німецькими слухачами створило унікальний майданчик не лише для здобуття знань та практичних навичок у сфері МГП, але й для розбудови горизонтальних професійних зв'язків між українськими та німецькими колегами.

Серед учасників усіх вищезгаданих курсів був присутній модератор, представник Департаменту юридичного забезпечення Міноборони. Такий підхід дозволив посилити розуміння українського контексту та врахувати динаміку триваючого МЗК.

Також, представники системи Міноборони є активними учасниками курсів, які проводяться всесвітньо відомими організаціями у сфері МГП. Вони забезпечують можливість не лише отримати знання, обмінятися сучасним досвідом, набутим у ході триваючого МЗК, але також і доєднатися до міжнародної спільноти експертів у сфері МГП. Серед постійних партнерів варто згадати Міжнародний інститут гуманітарного права (м. Сан-Ремо, Італія), Школа НАТО (м. Оберамергау, Німеччина) та Інститут міжнародних правових досліджень в оборонній сфері (м. Ньюпорт, США).

Участь у зазначених курсах підвищення кваліфікації також координується Департаментом юридичного забезпечення Міноборони. Такий підхід дозволяє здійснювати відбір кандидатів для участі у курсах з урахуванням їх досвіду та функціональних обов'язків, а також забезпечити подальшу практичну реалізацію отриманих знань.

Курси, що містять компонент МГП, є невід'ємною частиною системи поширення знань про МГП. Міноборони переконане, що поширення знань про МГП має бути організоване наскрізно, шляхом інтеграції компонентів МГП у програми вже існуючих або новостворених курсів підвищення кваліфікації. Такий підхід підкреслює, що знання про МГП є важливою частиною підготовки професійних військовослужбовців усіх військово-облікових спеціальностей.

→ **Курс підвищення кваліфікації з питань застосування норм МГП під час планування та ведення операцій** для офіцерів командувань видів (окремих родів військ та сил) ЗСУ, до посадових обов'язків яких належать питання забезпечення дотримання норм МГП під час планування та ведення операцій. Спільне навчання військовослужбовців різних військово-облікових спеціальностей позитивно впливає на спільне розуміння функціональних обов'язків різних офіцерів під час планування та проведення операцій. Воно також забезпечує розуміння необхідності дотримання норм МГП як важливої частини процесу планування операцій. Метою курсу є

- отримання достатнього рівня знань та практичних навичок застосування МГП під час планування та проведення операцій. Навчальний курс проводиться Національним університетом оборони України.

Юридичні радники є однією з категорій військовослужбовців, від яких очікується глибоке розуміння МГП, тому компонент МГП інтегрований у всі курси підвищення кваліфікації, що проводяться для них.

- **Курс підвищення кваліфікації фахівців юридичної служби** має на меті підтримувати професіоналізм військовослужбовців цієї військово-облікової спеціальності на рівні, достатньому для виконання посадових обов'язків. У межах 120 академічних годин навчання слухачі, серед іншого, вивчають один із чотирьох модулів, присвячений військовим аспектам міжнародного права. Модуль включає теми щодо правових питань міжнародної безпеки, *jus ad bellum*, імплементація норм МГП у національному законодавстві, а також міжнародне кримінальне право. Цей курс проводиться двічі на рік Військовим інститутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Описані вище курси підвищення кваліфікації проводяться на постійній основі. Разом з тим, і курси, присвячені виключно вивченню норм МГП, і курси, що містять компонент МГП, іноді проводяться *ad hoc*. Основною перевагою такого підходу є гнучкість, що дозволяє швидко реагувати на нагальні потреби системи Міноборони. Такий підхід також дозволяє зекономити час, а у разі потреби, *ad hoc* курси можуть бути згодом інтегровані в систему курсів підвищення кваліфікації. При цьому, надзвичайно важливо, щоб *ad hoc* заходи не дублювали існуючу систему курсів підвищення кваліфікації, а лише якісно доповнювали її.

Департамент юридичного забезпечення Міноборони відповідає також і за координацію *ad hoc* курсів з МГП. Зазвичай вони проводяться у співпраці з партнерами, переважно НУО, які є більш гнучкими, а тому можуть забезпечити якісне реагування на термінові запити Міноборони. Детальна інформація з цього питання міститься в главі 6 цього розділу Добровільного звіту.

Поширення знань про МГП у межах підвищення кваліфікації (допідготовки, перепідготовки) організовано за принципом доповнюваності, з використанням різних форм та підходів, що забезпечує отримання комплексних і наскрізних знань у сфері МГП.

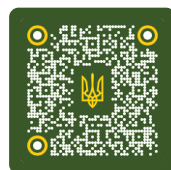
4. Поширення текстів Женевських конвенцій. Як здійснюється?

Поширення текстів Женевських конвенцій є однією з двох форм поширення знань про МГП, чітко визначених Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковим протоколом I.

Ця форма поширення знань про МГП активно використовується у діяльності системи Міноборони, проте у дещо ширшому її розумінні. Міноборони розробляє різні матеріали, пов'язані з текстами Женевських конвенцій або засновані на них. Ці матеріали зазвичай націлені на різні категорії військовослужбовців або адаптовані до різних ситуацій тощо. Такі методологічні та юридичні матеріали відіграють допоміжну роль у поширенні знань про МГП.

- I **Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому агресією російської федерації**". Цей матеріал вперше вміщує всі основні джерела МГП, що застосовуються у триваючому МЗК, як міжнародні договори, так і звичаєве МГП. Збірник був надрукований, у першу чергу, для задоволення потреб юридичної служби системи Міноборони. Кожен представник юридичної служби за результатами успішного завершення курсів підвищення кваліфікації забезпечується цим Збірником. Пізніше його було розповсюджено і серед інших категорій військовослужбовців, а також представників інших компонентів сектору безпеки та оборони.

Наразі Збірник доступний у друкованому та цифровому форматах, виключно українською мовою.

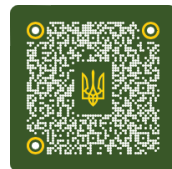

- II **Посібник "Основні положення законодавства України щодо проходження іноземцями і особами без громадянства військової служби у Збройних Силах України та міжнародного гуманітарного права"**. Цей Посібник є практичним інструментом для іноземців, які зацікавлені у вступі на військову службу до ЗСУ, а також для тих, хто вже є військовослужбовцем. Він містить цінну інформацію про можливості іноземців вступити до лав ЗСУ, їхні права, обов'язки та соціальні гарантії як військовослужбовців. Також, метою Посібника є надання необхідних знань у сфері МГП, зокрема і щодо конкретних норм Женевських конвенцій. Він розроблений Міноборони для загального інформування і не є нормативно-правовим актом.

Цей продукт є одним із прикладів того, як інтегрувати поширення текстів Женевських конвенцій у інші спеціалізовані матеріали та активності.

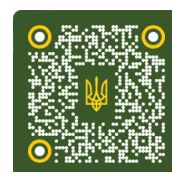

III Пам'ятка військовослужбовця з МГП є найпростішим продуктом, який використовується в системі Міноборони для поширення знань про МГП та відповідних положень текстів Женевських конвенцій. Вона має на меті надати базове розуміння МГП, у першу чергу, для військовослужбовців рядового складу. Текст Пам'ятки затверджений Наказом Міноборони 164. Вона розповсюджується як компонент Комплексного пакету викладання МГП у межах БЗВП, а також окремо, у разі необхідності. Початкова редакція Пам'ятки військовослужбовця з МГП була розроблена виключно українською мовою, однак у зв'язку зі збільшенням кількості іноземців-військовослужбовців у ЗСУ була перекладена англійською мовою. Пам'ятки зазвичай розповсюджується у друкованій формі, спеціально розробленій у межах розмірів військового квитка. Електронні версії, як українською, так і англійською мовами, також доступні на офіційному сайті Міноборони.

IV Рекомендації щодо комунікації з медіа та громадськістю з питань застосування міжнародного гуманітарного права були розроблені для прес-офіцерів і підрозділів, призначених для участі у формуванні, координації або реалізації державної інформаційної політики у сфері оборони. У Рекомендаціях міститься інформація щодо окремих, пов'язаних із медіа, питань у сфері МГП, а також чіткі інструкції щодо правил їх комунікації. Серед таких тем – поводження з військовополоненими, касетні боеприпаси, хімічна зброя тощо. Рекомендації були розроблені Міноборони у співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики.

Друковані копії Рекомендацій розповсюджуються серед зацікавлених осіб, а цифрова версія доступна на офіційному сайті Міноборони.

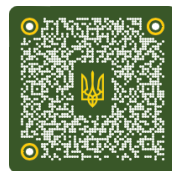

5. Сучасні засоби поширення знань про МГП. Які вони?

Інформаційна ера вимагає пошуку нових інструментів для поширення знань про МГП серед військовослужбовців. Міноборони переконане, що МГП слід розповсюджувати на тих платформах, де військовослужбовці проводять свій час: інтернет, смартфони та телебачення. Тому у діяльності Міноборони щодо поширення знань про МГП активно використовуються сучасні інструменти, деякі з яких представлені нижче.

- I **База прикладів застосування норм МГП** – це нещодавно створена інформаційно-правова система, яка містить конкретні приклади застосування норм МГП під час сучасних збройних конфліктів. Її мета – проілюструвати МГП в дії шляхом аналізу конкретних випадків застосування його норм. У Базі прикладів застосування норм МГП містяться різні теми, кожна з яких складається із підтем. У межах кожної підтеми міститься її юридичний аналіз, а також таблиця практичних ситуацій із візуальними матеріалами. Візуальні матеріали включають відео, зображення, карти тощо, що також супроводжуються коротким аналізом практичної ситуації.

База прикладів застосування норм МГП є першим проектом, який поєднує міжнародно-правові та медійні компоненти, а також є триваючим проектом з невичерпним переліком тем у сфері МГП. Вона є багатофункціональною і може використовуватися як практична частина навчання та підготовки (як для військовослужбовців, так і для цивільних осіб), а також як важливе джерело фактичної інформації для подальших поглиблених досліджень. База прикладів є двомовною і доступна для загального користування на офіційному сайті Міноборони. Відкритість і доступність Базі прикладів застосування норм МГП дозволяє охопити не тільки аудиторію військовослужбовців, але й зацікавлених цивільних осіб та організації як з України, так і з-за кордону.

- II **Базова гра з МГП** це додаток, розроблений як доповнення до модуля з МГП в межах БЗВП. Мета гри – перевірити знання у сфері МГП за допомогою різних практичних ситуацій, які необхідно вирішити під час проходження гри. Базова гра з МГП охоплює ті самі теми з МГП, які викладаються під час БЗВП. Вона контекстуалізована до триваючого МЗК, навіть у деталях: військова форма одягу у персонажів, озброєння та військова техніка, навколишнє середовище та практичні ситуації. Усі ці фактори впливають на здатність військовослужбовців асоціювати себе з головним героєм гри. Базова гра з МГП враховує гендерні аспекти та пропонує два варіанти героя – військовослужбовця або військовослужбовцю, яких можна обрати на початку гри.

Хоча гра розроблена для військовослужбовців ЗСУ, вона може бути використана іншими установами після завершення її тестування в системі Міноборони.

- III **Телевізійний проєкт "Правила війни"** був запущений у рамках популярного в Україні ранкового шоу "Сніданок з 1+1". Проєкт створений для масового поширення знань про МГП у межах основних його тем. Цей спеціально розроблений проєкт пропонує цікаві, інформативні та навчальні ролики за участі експертів з МГП, у тому числі представників системи Міноборони. Метою проєкту є поширення знань про МГП, стандартів поведінки військовослужбовців щодо захисту цивільних осіб, а також слугування прикладом для світу.

Телевізійний проєкт складається з одного промо-відео та п'яти історій (пояснювальних роликів), присвячених різним темам: культурні цінності, поранені та хворі, цивільні об'єкти та військові цілі, захист журналістів і воєнні злочини. Для популяризації проєкту, а відтак і знань у сфері МГП використовувалися різні комунікаційні канали: телеканал "1+1 Україна", канал "Бігуді", YouTube, Facebook, Instagram.

6. Співпраця з неурядовими організаціями. Хто вони?

Поширення знань про МГП є одним із основних напрямків співпраці між Міноборони та НУО. Департамент юридичного забезпечення Міноборони, як відповідальний за координацію у системі Міноборони заходів щодо поширення знань про МГП, визначений контактною особою для організації співпраці з НУО щодо зазначених питань. Він відповідає за розбудову співпраці з НУО на принципах системності та доповнюваності. Нижче наведена інформація про НУО, які є основними партнерами Міноборони, а також короткий опис спільних активностей щодо поширення знань про МГП.

ТЧХУ²¹⁰ підтримує діяльність Міноборони у поширенні знань про МГП різними способами.

По-перше, йдеться про спільне розроблення, друк та розповсюдження інформаційних матеріалів у сфері МГП. Одним із них є Посібник "Основні положення законодавства України щодо проходження іноземцями і особами без громадянства військової служби у Збройних Силах України та міжнародного гуманітарного права", а також пов'язані з ним буклети. Посібник стосується не лише питань МГП, але й більш детально поширює серед іноземців у ЗСУ знання про законодавство України. Більше інформації про Посібник міститься в главі 4 цього розділу Добровільного звіту.

По-друге, ТЧХУ адвокує та у різні способи підтримує участь представників Міноборони в міжнародних заходах у сфері МГП, зокрема навчальних курсах, круглих столах, обмінах думками з експертами тощо. Така діяльність дозволяє не лише посилити експертність Міноборони в сфері МГП, але й надає можливість поділитися унікальним досвідом, набутим під час триваючого МЗК, зокрема і щодо поширення знань про МГП. Також ТЧХУ на постійній основі запрошує представників Міноборони у якості тренерів на власні заходи з поширення знань про МГП, наприклад, літні школи, тренінги для тренерів, семінари тощо.

По-третє, Міноборони спільно з ТЧХУ працюють над започаткуванням та зміцненням глобального партнерства з органами державної влади країн-партнерів у сфері МГП та національними товариствами Червоного Хреста. Така діяльність позитивно впливає на стратегічне партнерство за принципом "рівний-рівному", наприклад, щодо навчання військовослужбовців ЗСУ, яке проводиться державами-партнерами.

²¹⁰Товариство Червоного Хреста України, офіційний сайт

і "Лігою офіцерів", з іншого, була розпочата у 2022 році. Зважаючи на те, що військовослужбовці сержантського складу є командирами найнижчого рівня, беруть безпосередню участь у бойових діях і мають спроможності поширювати знання про МГП серед підпорядкованого особового складу, саме вони були цільовою аудиторією спільної діяльності у 2022-2023 роках.

У межах зазначеної діяльності було надано юридичні та політичні консультації щодо шляхів зміцнення існуючої системи освіти і підготовки у сфері МГП, а також розроблено навчальні програми та матеріали. Після проведення аналізу системи підготовки у сфері МГП для військовослужбовців сержантського складу було надано пропозиції щодо оновлення навчальної програми та розроблено навчальні матеріали.

Крім того, представники системи Міноборони спільно з представниками "Ліги офіцерів" у 2022-2023 роках провели ряд тренінгів, у результаті чого було підготовлено майже 20 000 військовослужбовців сержантського складу.

Також, у грудні 2023 року було спільно проведено тренінг для тренерів. 25 учасників (як військовослужбовців, так і цивільних осіб) отримали не тільки поглиблені знання з МГП, але й методологічні навички викладання МГП для військовослужбовців. Таким чином, було поповнено список тренерів з МГП, які можуть проводити навчання для ЗСУ.

Українська Гельсінська спілка з прав людини²¹² (далі – УГСПЛ)

вперше ініціювала співпрацю з Міноборони у 2023 році. Основний напрямок у сфері поширення знань про МГП полягає у зміцненні інституційних спроможностей навчальних центрів ЗСУ, де проводиться підготовка військовослужбовців за програмою БЗВП. За підтримки УГСПЛ було проведено 4 тренінги для тренерів (по 25 учасників кожен) для інструкторів навчальних центрів, які залучені до викладання МГП в межах БЗВП.

Крім того, з метою забезпечення інструкторів, зокрема і тих, хто не брав участі в зазначених вище тренінгах, належними навчальними матеріалами було розроблено Комплексний пакет з викладання МГП у межах БЗВП. Він є повним комплексом матеріалів, необхідних для проведення 2-годинного модуля з МГП у межах БЗВП. Більше інформації про Комплексний пакет міститься в главі 2 цього розділу Добровільного звіту.

²¹¹ Женевський центр врядування у сфері сектору безпеки, офіційний сайт

²¹² Українська Гельсінська спілка з прав людини, офіційний сайт

"Женевський заклик"²¹³ є незалежною гуманітарною організацією, метою діяльності якої є просування МГП. У червні 2023 року між Міноборони і "Женевським закликом" був підписаний Меморандум про взаєморозуміння. Одним із основних напрямків співпраці, зазначених у Меморандумі, є поширення знань про МГП.

Визнаючи важливість підготовки військовослужбовців у сфері МГП, Міноборони вітає зусилля "Женевського заклику" щодо навчання, відповідно до свого мандату, окремих категорій військовослужбовців, а саме особового складу Інтернаціонального легіону оборони України. Такі тренінги носять більш ніж ознайомчий характер і спрямовані на формування глибокого розуміння та поваги до законів, які захищають людську гідність навіть під час збройних конфліктів.

Також, у межах співпраці, було розроблено мобільний додаток – Базова гра з МГП. Це додатковий практичний інструмент до модуля з МГП у межах БЗВП, орієнтований на військовослужбовців рядового складу. Цей цифровий інструмент забезпечує можливість військовослужбовців покращувати свої знання та практичні навички у зручний для них час. Більше інформації про Базову гра з МГП міститься в главі 5 цього розділу Добровільного звіту.

Телевізійний проєкт "Правила війни" є ще одним спільним продуктом Міноборони та "Женевського заклику", випущеним у рамках комунікаційної кампанії "Кодекс воїнів світла". Сама кампанія охопила понад 61 000 000 людей в Україні менш ніж за один рік, сприяючи дотриманню принципів МГП. Телевізійний проєкт "Правила війни" – це новий підхід до поширення знань про МГП, який використовує вплив медіа для розповсюдження важливих гуманітарних наративів, тим самим доповнюючи систему освіти та підготовки у сфері МГП та формуючи культуру поваги до МГП як у ЗСУ, так і серед цивільних осіб. Більше інформації про телевізійний проєкт "Правила війни" міститься в главі 5 цього розділу Добровільного звіту.

ICRC

МКЧХ²¹⁴ співпрацює з Міноборони з питання поширення знань про МГП шляхом забезпечення участі представників Міноборони у міжнародних навчальних заходах, наприклад, навчальних курсах у Міжнародному інституті гуманітарного права, Семінарі високого рівня щодо міжнародних правил ведення військових операцій (SWIRMO) та інших. Також, МКЧХ на запит Департаменту юридичного забезпечення Міноборони сприяє в отриманні друкованих й електронних версій видань провідної світової літератури у сфері МГП.

Крім того, МКЧХ підтримує зусилля Міноборони щодо друку та розповсюдження матеріалів у сфері МГП, наприклад, Наказу Міноборони 164, Пам'ятки військовослужбовця з МГП та інших.

²¹³ "Женевський заклик", офіційний сайт

²¹⁴ Міжнародний Комітет Червоного Хреста, офіційний сайт

VI.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОТРИМАННЯ МГП.
РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

У цьому розділі представлено огляд існуючої системи та механізмів забезпечення дотримання норм МГП. Міноборони та ЗСУ не є правоохоронними органами і не мають їх функцій. Проте в системі Міноборони створено комплексний механізм запобігання та протидії порушенням норм МГП. У цьому розділі також представлена інформація про тісну співпрацю Міноборони з іншими органами державної влади щодо забезпечення відповідальності за порушення норм МГП.

1. Внутрішня система дотримання норм МГП. Як організована?

Моніторинг стану дотримання норм МГП у ЗСУ здійснюється в межах загальної системи віддання наказів та отримання доповідей, а також у межах спеціально створеної системи.

Загальна система віддання наказів та отримання доповідей визначається Статутом внутрішньої служби ЗСУ. Накази віддаються, як правило, в порядку підпорядкованості. Про виконання або невиконання наказу військовослужбовець зобов'язаний доповісти командирові (начальникові), який віддав наказ²¹⁵.

Також, про все, що сталося з військовослужбовцем і стосується виконання ним службових обов'язків, зокрема і щодо дотримання норм МГП, військовослужбовець зобов'язаний доповідати своєму безпосередньому командирі (начальнику)²¹⁶. Таким чином, в межах загальної системи віддання наказів та отримання доповідей військовослужбовці зобов'язані доповідати про всі випадки, пов'язані з МГП, у тому числі про порушення норм МГП.

Для забезпечення ефективності дотримання норм МГП на виконання вказівки Міністра оборони України у 2022 році було додатково запроваджено спеціальну систему звітності²¹⁷. До 05 числа кожного місяця підрозділи системи Міноборони зобов'язані надавати інформацію про:

- I приклади дотримання норм МГП
- II випадки ймовірних порушень норм МГП

Для спрощення та стандартизації вказаного було розроблено практичні інструменти, а саме:

- I перелік прикладів належного дотримання норм МГП
- II перелік ймовірних порушень норм МГП

Обидва Переліки були розроблені Департаментом юридичного забезпечення Міноборони та розповсюджені за підпорядкованістю. Їх головна мета – бути практичними інструментами, що надають військовослужбовцям, відповідальним за подання звітності, усю необхідну інформацію, зокрема конкретні приклади належного дотримання норм МГП та порушень МГП з прив'язкою до норм МГП договірної та звичаєвої права.

Вищезгадана спеціально створена система також міститься у нормативних

²¹⁵Статті 35, 37, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

²¹⁶Стаття 12, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 24.03.1999

²¹⁷Рішення Міністра оборони України № 20559/з, 10.08.2022

документах Генерального штабу ЗСУ²¹⁸.

Звіти (доповіді) про порушення норм МГП зазвичай подаються представниками юридичної служби системи Міноборони та (або) офіцерами ЦВС на підставі інформації, отриманої від підпорядкованих підрозділів. Доповіді містять інформацію про дату, час і місце ймовірного порушення норм МГП, підозрювану особу або підрозділ, короткий опис обставин порушення норм МГП та заходи, вжиті командиром (надана допомога цивільному населенню, повідомлення до правоохоронних органів тощо).

Зібрана інформація постійно передається Центральним юридичним управлінням Генерального штабу ЗСУ до ОГП для подальшого розслідування та притягнення до відповідальності.

²¹⁸Табель термінових донесень Збройних Сил України, затверджений наказом Головнокомандувача Збройних Сил України № 36/дск, 26.01.2024

2. Система проведення службових розслідувань порушень норм МГП. Що робить Міністерство оборони України?

Розслідування порушень норм МГП у системі Міноборони здійснюється у межах порядку проведення службових перевірок та службових розслідувань.

Службові перевірки проводяться з метою перевірки інформації про вчинення правопорушення, з'ясування наявності підстав для призначення службового розслідування, обставин порушення виконавської дисципліни, встановлення осіб, які вчинили правопорушення²¹⁹.

У разі необхідності перевірки факту правопорушення, а також якщо особу правопорушника не встановлено, але виявлено факт правопорушення, проводиться службова перевірка. Під час службової перевірки встановлюються:

- особа, яка вчинила дисциплінарне правопорушення або порушення виконавської дисципліни;
- обставини (час, місце, спосіб, наслідки тощо) правопорушення або порушення виконавської дисципліни;
- не виконані або неналежно виконані військовослужбовцем розпорядження, доручення, вказівки начальників, службові обов'язки;
- наявність чи відсутність події, з приводу якої призначалась перевірка.

За результатами службової перевірки може бути проведено службове розслідування.

Необхідність проведення службового розслідування може також бути зумовлена невиконанням (неналежним виконанням) службових обов'язків, що призвело до людських жертв чи інших тяжких наслідків або створило загрозу настанню таких наслідків²²⁰.

Метою проведення службового розслідування може бути уточнення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушення, та ступеня вини²²¹. Серед причин проведення службового розслідування, найбільш пов'язаними зі сферою МГП є:

- невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв або загрожувало життю і здоров'ю особового складу, цивільного населення чи заподіяло матеріальну або моральну шкоду;
- неправомірне застосування військовослужбовцем фізичного впливу, зброї, спеціальних засобів або інших засобів ураження до інших

²¹⁹Пункт 1, розділ VII, Порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України, затверджений наказом Міністерства оборони України № 608, 21.11.2017

²²⁰Стаття 47, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, 24.03.1999

²²¹Стаття 84, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, 24.03.1999

військовослужбовців чи цивільних осіб, особливо, якщо це призвело до їх поранення, травмування або смерті²²².

Також, службові перевірки та службові розслідування можуть проводитися і в інших випадках на підставі рішення (наказу) командира.

→ Один із таких випадків був пов'язаний із захопленням комбатантів ворога в полон. Він набув широкого розголосу в ЗМІ та активно коментувався різними правозахисними організаціями²²³. У листопаді 2022 року в ЗМІ з'явилися 2 відео, події в яких відбувались в Макіївці Луганської області. Перше демонструвало процес захоплення низки російських військовослужбовців українськими. На відео видно, як 10 російських військовослужбовців виходять з будівлі, демонструючи намір здатися, і лягають на землю. Однак, з прибудови виходить одинадцятий військовослужбовець і відкриває вогонь по українських військовослужбовцях. На другому відео, знятому БПЛА, показано, що всі 11 російських військовослужбовців загинули.

Враховуючи невизначеність ситуації та високий рівень суспільного інтересу, Міністром оборони України була ініційована службова перевірка, яка проводилась військовослужбовцями ВСП ЗСУ.

ВСП ЗСУ на основі відеоматеріалів, а також пояснень військовослужбовців ЗСУ, які брали участь у захопленні комбатантів в полон, після ретельної та детальної перевірки дійшла висновку, що було вчинено акт віроломства. Військовослужбовці ЗСУ розпізнали та прийняли намір російських військовослужбовців здатися в полон, однак дії щодо їх роззброєння та обшуку ще не були вчинені. Тому процедура захоплення в полон ще тривала, а відтак 10 російських військовослужбовців ще не набули статусу військовополонених, коли одинадцятий з них відкрив вогонь на ураження. Він поранив українського військовослужбовця, а інші російські військовослужбовці почали здійснювати дії, що свідчили про акт віроломства. Таким чином, зрадивши довіру українських військовослужбовців, імітуючи здачу в полон, було вчинено акт віроломства.

Результати та висновки службової перевірки були передані до правоохоронних органів. Луганська обласна прокуратура розпочала кримінальне провадження за статтею про порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України)²²⁴.

²²²Пункт 1, розділ II, Порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України, затверджений наказом Міністерства оборони України № 608, 21.11.2017

²²³Малахі Браун, Стівен Хілтнер, Шеваз Кларк-Вільямс і Тейлор Тернер, Відео припускають, що полонені російські солдати були вбиті на близькій відстані, The New York Times, листопад 2022

²²⁴Імітація здачі у полон та відкриття вогню по військових ЗСУ – розпочато провадження за фактом віроломства російських військових, Офіс Генерального прокурора, 22.11.2022

3. Забезпечення дотримання норм МГП через призму Кримінального кодексу України. Яка роль Міністерства оборони України?

У Кримінальному кодексі України дотримання норм МГП забезпечується шляхом криміналізації порушень МГП двома способами.

Перший – це широкий підхід до криміналізації порушень МГП у статті 438, яка загалом встановлює кримінальну відповідальність за "порушення законів та звичаїв війни".

→ Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Перелік складів порушень МГП у статті 438 є відкритим, а не вичерпним, адже криміналізуються вчинення будь-яких порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Другий підхід – криміналізація конкретних злочинів у розділах XIX і XX Кримінального кодексу України. Серед них – "Насильство над населенням у районі воєнних дій" (стаття 433) та "Погане поводження з військовополоненими" (стаття 434).

Таким чином, на національному рівні Кримінальний кодекс України є законодавчим актом, що сприяє забезпеченню дотримання норм МГП. Система правоохоронних і судових органів відіграє провідну роль у переслідуванні осіб за вчинення порушень МГП під час МЗК.

Ні Міноборони, ні ЗСУ не належать до правоохоронних органів України. Разом з тим, вирішальне значення має ефективно налагоджена співпраця між системою Міноборони та правоохоронними органами. Адже часто військовослужбовці ЗСУ стають першими (або навіть єдиними) свідками та постраждалими від воєнних злочинів, особливо в районі ведення бойових дій. Крім того, вони володіють унікальними знаннями та досвідом у військовій

сфері, а також мають доступ до інформації розвідувального характеру, що є важливою і для належного розслідування і притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів.

Між системою Міноборони та правоохоронними органами України встановлено декілька напрямків співпраці.

I Виявлення порушень МГП та передача такої інформації до правоохоронних органів

У районах ведення бойових дій, до яких доступ представників більшості органів державної влади обмежений через безпекову ситуацію, військовослужбовці часто є єдиними представниками влади України. Особливо це стосується використання заборонених засобів і методів ведення бойових дій. Тому, їх здатність виявляти порушення норм МГП і належним чином передавати таку інформацію до правоохоронних органів є критично важливою.

II Збереження доказів порушень МГП та передача їх належним чином правоохоронним органам

Об'єкти, захоплені на полі бою, є цінними не лише з оперативної точки зору, але й з точки зору правосуддя. Серед таких об'єктів – карти, військові документи, комп'ютери, мобільні телефони, фрагменти боєприпасів тощо. Багатоцільовий характер таких об'єктів вимагає від військовослужбовців їх правильного використання, належного збереження та передачі правоохоронним органам.

III Участь у якості спеціалістів у межах кримінальних проваджень

Досить часто для належного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень МГП, необхідні спеціальні знання в різних сферах військової справи (артилерії, тактики, повітряних та військово-морських операціях тощо). Тому, військовослужбовці ЗСУ часто беруть участь у кримінальних провадженнях як спеціалісти²²⁵.

IV Надання інформації військового характеру

Для належного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень МГП, часто необхідна специфічна інформація, пов'язана з військовою сферою. Такою інформацією, як правило, володіють підрозділи ЗСУ або Головне управління розвідки Міноборони. Йдеться про дислокацію сил противника, назви підрозділів, дані про керівний склад, тощо.

²²⁵Статті 71, 72, Кримінальний процесуальний кодекс України, 13.04.2012

- Для поліпшення координації деяких з вищезазначених напрямків співпраці при ОГП була створена Міжвідомча робоча група військових експертів. Це команда фахівців, які консультують представників правоохоронних органів та допомагають їм аналізувати речові докази, документи збройних сил російської федерації, розуміти структуру збройних сил російської федерації, зв'язки між підрозділами та їхні ролі, а також правову систему збройних сил противника, зокрема доктрини командування та управління.

Список міжнародних договорів у сфері МГП, стороною у яких є Україна

№	Міжнародний договір	Дата ратифікації (р), прийняття (п)	Дата набрання чинності для України
1	Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12.08.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	03.01.1955
2	Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12.08.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	03.01.1955
3	Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 12.08.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	03.01.1955
4	Женевська конвенція про захист цивільного населення, 12.08.1949	03.07.1954 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	03.01.1955
5	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 08.06.1977	18.08.1989 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	25.07.1990
6	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), 08.06.1977	18.08.1989 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03	25.07.1990
7	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), 08.12.2005	22.10.2009 (р), Закон України № 1674-VI	19.01.2010

№	Міжнародний договір	Дата ратифікації (р), прийняття (п)	Дата набрання чинності для України
8	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних	04.06.1982 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 3613-Х	02.12.1983
9	Протокол про осколки, що не відносяться (Протокол I), 10.10.1980	04.06.1982 (р)	23.06.1982
10	Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II), 10.10.1980	21.09.1999 (п), Закон України № 1084-XIV	15.06.2000
11	Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III), 10.10.1980	04.06.1982 (р)	23.06.1982
12	Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), 10.10.1980	17.01.2002 (п), Закон України № 2998-III	22.02.2002
13	Додатковий протокол про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни (Протокол V) 28.11.2003	11.12.2004 (п), Закон України № 8122- IV	17.05.2005
14	Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та Протокол, 14.05.1954	09.01.1957 (р), Указ Президії Верховної Ради СРСР № 29	06.08.1957
15	Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 26.03.1999	30.04.2020 (п), Закон України № 585-IX	30.06.2020
16	Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, 10.12.1976	25.05.1978 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 3415-IX	05.10.1978

Список міжнародних договорів у сфері МГП, стороною у яких є Україна

№	Міжнародний договір	Дата ратифікації (р), прийняття (п)	Дата набрання чинності для України
17	Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, 23.11.1972	04.10.1988 (р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 6673-XI	12.01.1989
18	Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10.04.1972	21.02.1975(р), Указ Президії Верховної Ради УРСР № 3518-VIII	26.03.1975
19	Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13.01.1993	16.10.1998 (р), Закон України № 187-XIV	15.11.1998
20	Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення, 01.03.1991	03.12.1997 (р), Закон України № 687/97-ВР	03.12.1997
21	Гаазька декларація щодо експансивних куль, 29.07.1899	24.08.1991 (п)	24.08.1991
22	Конвенція (III) про відкриття бойових дій, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
23	Конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
24	Конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку початку війни на суходолі, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
25	Конвенція (VI) про статус торгових суден противника при початку бойових дій, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991

№	Міжнародний договір	Дата ратифікації (р), прийняття (п)	Дата набрання чинності для України
26	Конвенція (VII) про перетворення торгових суден на військові кораблі, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
27	Конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни, 18.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
28	Конвенція (XIII) про права і обов'язки нейтральних держав у морській війні, 19.10.1907	24.08.1991 (п)	24.08.1991
29	Протокол про заборону використання під час війни задушливих отруйних чи інших газів та бактеріологічних методів війни, 17.06.1925	07.08.2003	07.08.2003
30	Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18.09.1997	18.05.2005 (р), Закон України № 2566-IV	19.06.2005
31	Протокол про вибухонебезпечні предмети-наслідки війни (Протокол V), 28.11.2003	22.12.2004 (п), Закон України № 2281-IV	23.01.2005

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

У разі виникнення будь-яких запитань/коментарів щодо Добровільного звіту звертатись на адресу відділу міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міноборони ✉ ild_ld@mod.gov.ua